MOHA KÖZSÉG

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNYA

VÉLEMÉNYEZÉSI ANYAG

MÁSODIK KATONAI FELMÉRÉS (1806-1869.)

2018. JANUÁR HÓNAP

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK 2
TÁBLÁZATJEGYZÉK 3
A TANULMÁNY KÉSZÍTÉSÉBEN KÖZREMŰKÖDÖTT 4
BEVEZETŐ 5
1. ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT 7
1.A. A település történeti leírása 7
1.A.a. Történeti településszerkezet alakulása 11
1.A.b.Tájszerkezet alakulása 16
1.A.c. Történeti településmag alakulása 23
1.B. A település régészeti örökségének felmérése újonnan beépítésre szánt területnek kijelölt terület esetén terepbejárással 24
1.C. A védett műemléki értékek települési értéktára 37
1.C.a. A világörökségi, és a világörökségi várományos helyszínek és területek 37
1.C.b. Az országos építészeti örökség elemei 37
1.C.c. A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyek és a nyilvántartott régészeti lelőhelyek 40
1.C.d. Nemzeti értékek értéktárának elemei 44
1.D. A helyi építészeti örökség települési értékleltára 46
1.D.a. Településszerkezet 46
1.D.b Telekstruktúra és az utcavonal-vezetés 46
1.D.c. Utcakép vagy utcakép részlet 46
1.D.d. Egyéb településkarakter elemek 46
1.D.e. Építményrészlet vagy az alkalmazott anyaghasználat, tömegformálás, homlokzati kialakítás 48
1.D.f. Táj- és kertépítészeti alkotás, egyedi tájérték, növényzet 49
1.D.g. Szobor, képzőművészeti alkotás 51
2. A RENDEZÉS SORÁN TERVEZETT VÁLTOZÁSOK HATÁSELEMZÉSE 52
2.A. A települési értékleltárban szereplő elemek vonatkozásában releváns rövid- és középtávon tervezett változások ismertetése 52
2.A.a. Településhálózati és tájhasználati változás 53
2.A.b. Településszerkezeti, területhasználati és beépítettségi változás 54
2.A.c. Infrastrukturális változás 54
2.A.d. Műemléki értékek felmérése esetén a középtávon tervezett, a települési értékleltárban szerepeltetett létesítmények megjelenését érintő beavatkozások megnevezése és rövid ismertetése 55
2.B. A változások hatásai 56
2.B.a. Hatások a régészeti örökségre 56
2.B.b. Hatások a történeti településre, település- és tájszerkezetre 56
2.B.c. Hatások a települési értékleltárban szereplő műemléki értékekre 57
3. ÉRTÉKVÉDELMI TERV 59
3.A. Az értékleltárban szerepeltetett értékek megőrzését biztosító szempontok és követelmények 59
3.B. Önkormányzati feladatok 59

TÁBLÁZATJEGYZÉK

1. táblázat: Moha korszakai 9
2. táblázat Területhasználatok változása (hektár) 20
3. táblázat Moha jelenlegi területhasználata a földhivatali alaptérkép alapján 21
4. táblázat: Moha lakóterületeinek történeti alakulása 23
5. táblázat: Nyilvántartott régészeti lelőhelyek 27
6. táblázat Műemlékek a nyilvántartás szerint 38
7. táblázat Műemléki környezetek a nyilvántartás szerint 38
8. táblázat Nyilvántartott régészeti lelőhelyek 43
9. táblázat Moha értékes fasorai 46
10. táblázat Helyi védelemre javasolt épületek 47
11. táblázat Moha földhivatali alaptérképén szereplő pusztanevek, földrajzi nevek 47
12. táblázat Az egyedi tájértékek MSZ 20381:2009 sz. Természetvédelem. Egyedi tájértékek kataszterezése c. szabvány szerinti tipizálása 50
13. táblázat TÉKA adatbázisban fellelhető tájértékek Mohán 51
14. táblázat Moha területén található emlékművek, obeliszkek, síremlékek, feszületek 51

A TANULMÁNY KÉSZÍTÉSÉBEN KÖZREMŰKÖDÖTT

Témafelelős:	PAKSI SZILVIA vezető településtervező
Műemléki terület:	PAKSI SZILVIA okl. építészmérnök TT/1 01-2592
Régészeti terület:	KUSTÁR ROZÁLIA régész, geoarcheológus 9OXZ52
Térinformatika:	ARANY GERGELY okl. tájépítészmérnök

BEVEZETŐ

A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 85/A. § (1) és (2) bekezdése értelmében:

> *„(1) Örökségvédelmi hatástanulmányt kell készíteni a település településfejlesztési koncepciójának kidolgozása során. Ha a településfejlesztési koncepció készítésekor nem készült, vagy a rendezés alá vont területre nincs örökségvédelmi hatástanulmány, vagy van, de az tíz évnél régebbi, akkor azt a rendezés alá vont területre el kell készíteni. Nem kell örökségvédelmi hatástanulmányt készíteni, ha az Étv. 8. § (2) bekezdése szerinti véleményezési eljárásban az illetékes államigazgatási szerv véleménye szerint a rendezés alá vont terület örökségvédelmi szempontból nem érintett.*
> *(2) Az örökségvédelmi hatástanulmányban megfogalmazott értékvédelmi terv szerint kell meghatározni az örökségvédelemmel érintett területekre vonatkozó településfejlesztési és településrendezési eszközöket.”*

Az örökségvédelmi hatástanulmány elkészítésének célja, hogy felderítse, felmérje a településfejlesztéssel, településrendezéssel kapcsolatos örökségvédelmi hatásokat, és javaslatot tegyen az örökségvédelmi értékek megóvására.

A kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 496/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet 68. § (1) bekezdése alapján:

> *(1) Az örökségvédelmi hatástanulmányt*
> *a) a Kötv. 85/A. §-ában meghatározott esetekben a településfejlesztési koncepció vagy a településrendezési eszköz megalapozó vizsgálata keretében, **települési örökségvédelmi hatástanulmány**ként (a továbbiakban: települési örökségvédelmi hatástanulmány) a 12. melléklet szerinti tartalommal a (2) bekezdés a)–c) pontja alapján,*
> *b) a 71. § (4) bekezdésében meghatározott esetekben az engedély iránti kérelmet benyújtónak döntéselőkészítő örökségvédelmi hatástanulmányként a 13. melléklet szerinti tartalommal a (2) bekezdés d) pontja alapján*
> *kell elkészíttetni.*
>
> *(2) Az örökségvédelmi hatástanulmány kidolgozása során*
> *a) a településfejlesztési koncepcióhoz a **12. melléklet 1. pont a) és c)** alpontja szerinti tartalmat teljeskörűen,*
> *b) a helyi építési szabályzat kidolgozásához – ha az nem áll rendelkezésre –, a 12. melléklet 1. pont a)–c) alpontjaiban meghatározott **vizsgálat**ot, továbbá az **1. pont d)** alpontjában meghatározott **értékleltár**t, valamint a **2. pont** szerinti **hatáselemzés**t a településrendezési eszköz meghatározásához szükséges részletezettséggel;*
> *c) településképi rendelet helyi védelmi előírásainak meghatározásához a 12. melléklet 1. pont d) alpontjában meghatározott értékleltárt teljeskörűen;*

Jelen Településfejlesztési Koncepció feladata tehát – a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 496/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet alapján – Moha község teljes közigazgatási területére kidolgozott örökségvédelmi hatástanulmány elkészítése.

A kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 496/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet 69. § (2) bekezdése alapján:

> *„(2) Az örökségvédelmi hatástanulmány elkészítésére jogosult:*
> *a) az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze vonatkozásában a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló kormányrendelet szerint **régészeti területen** szakértői tevékenység végzésére **jogosult szakértő**,*
> *b) a helyi építési szabályzat kidolgozása során a 3. § (3) bekezdésében kijelölt örökségvédelmi szerv, amely az újonnan beépítésre szánt területnek kijelölt terület terepbejárását térítésmentesen, 60 feltárásra alkalmas nap alatt végzi el,*

*c) az örökségvédelmi hatástanulmány **műemléki szakterület**i munkarésze vonatkozásában – kivéve a (3) bekezdésben foglaltakat – a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló kormányrendelet szerint műemléki terület műemléki érték dokumentálása szakterületen szakértői tevékenység végzésére jogosult szakértő vagy az, aki **a hatástanulmány alapjául szolgáló tervfajta elkészítésére** egyébként **jogosultsággal bír**.*

(3) A településképi rendelet alátámasztásául szolgáló települési értékleltárt az önkormányzati főépítész is elkészítheti."

1. ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT

1.A. A TELEPÜLÉS TÖRTÉNETI LEÍRÁSA

FELHASZNÁLT IRODALOM

Moha község örökségvédelmi vizsgálatának elkészítéséhez az alábbi forrásmunkákat, forrásmunkákat feldolgozó tanulmányokat, valamint helytörténeti kiadványokat használtuk fel:

- ARANY MAGYAR Zsuzsanna - KLAUSZNÉ MÓRA Magda - Erdős Ferenc: Fejér vármegye nemesi közgyűlésének regesztái 1692-1711 - Fejér Megyei Történeti Évkönyv 25. (Székesfehérvár, 1997)
- BÉL Mátyás: Fejér vármegye leírása. Hungarie novae geographico-historica. Pars secunda transdanubiana. Fordította és bevezette Prokopp Gyula Fejér Megyei Történeti Évkönyv 11. (Székesfehérvár, 1977)
- DOBOS Imre: A „Mohai Ágnes ásványvíz" kutatástörténete. Hidrológiai Közlöny 2011 (91. évfolyam) 3. szám
- DÖVÉNYI Zoltán (2010): Magyarország kistájainak kataszter. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest.
- EPERJESSY Kálmán: Fejér megye katonai leírása II. József korában. I. Az országleírás, mint kútfő. II. Fejér megye az országleírásban. Függelék: Magyarország katonai leírása 1782 – 1785 (Fejér megye) – Militärische Beschreibung von Ungarn 1782 – 1785 (Stuhlweissenburger Komitat). Fejér Megyei Történeti Évkönyv 11. (Székesfehérvár, 1977)
- FANCSALSZKY Gábor: Régészeti adatok Székesfehérvár környékének népvándorláskori topográfiájához. – Archäologische Angaben zur völkervanderungszetlichen Topographie der Umgebung von Székesfehérvár. Alba Regia 35. 2006. 73-92. p., 11 tábla, 86-88. p.
- FÉNYES Elek: Magyarország geographiai szótára, Pesten, 1851.
- DR. HATTYUFFY DEZSŐ**:** Moha község történelmi vázlata.
  A Fejérmegyei és Székesfejérvár Városi Történelmi s Régészeti Egylet kiadványa 1883
- KÁROLY János: Fejér vármegye története 4-5. (Székesfejérvár, 1901) Moha címszó
- KÁLLAY István: Székesfehérvár haszonvételei 1688 – 1790 között Fejér Megyei Történeti Évkönyv 5. (Székesfehérvár, 1971)
- KÖRMENDY József: Fa- és sövénytemplomok a Veszprémi Egyházmegye területén a XVIII. században. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 10. (Veszprém, 1971)
- KURUCZ János: Guttamási Fejér Megyei Történeti Évkönyv 17. (Székesfehérvár, 1987)
- Magyar néprajzi lexikon, Akadémia Kiadó, Budapest, 1977-1982.
- Magyarország közigazgatási helynévkönyve, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2016.
- Magyarország történeti statisztikai helységnévtára – 13. Fejér megye (1998) III. Fejér megye településeinek adata
- Moha Község Településképi Arculati Kézikönyve
- MÓRA Magda: Fejér megye népessége II. József korában Fejér Megyei Történeti Évkönyv 5. (Székesfehérvár, 1971)
- NAGY Lajos: Adatok Fejér vm. történeti-földrajzi névanyagához. FMTÉ 6. k. Szfvár 1972. 257. 1.
- PESTY Frigyes helységnévtára, Fejér megye. Bevezette, közreadja és jegyzetekkel ellátta Párniczky Józsefné. Fejér Megyei Történeti Évkönyv 11. (Székesfehérvár, 1977)
- Történeti statisztikai kötetek: Földterület Községsoros adatok 1895-1984., Bp., 1988.
- VÁLYI András: Magyar Országnak leírása (1796.)

Honlapok:

- https://gallery.hungaricana.hu/hu/
- http://mapire.eu/hu/
- https://moha.hu/
- http://www.ksh.hu

http://2010-2014.kormany.hu/download/0/b6/41000/EGYHÁZI%20NYILV%202014%2005%2014%20honlapra.pdf

MOHA NEVÉNEK VÁLTOZÁSA ÉS EREDETE

Moha település neve az ősszláv Mucha (légy) szóból származik, mely egy szláv személynévből alakulhatott ki. A 13. században Muha volt a neve. Téves azonban az az elgondolás, miszerint a magyar „moha" főnévből keletkezett volna, mivel ez a főnév a település kialakulása előtt még nem létezett ebben a formában. Moha első írásos említése 1240-ból származik.

Moha névalakjai:

A település neve a történelem folyamán több névalakban fordult elő:

1243—1248., 1255.	Moha, *Muha*
1347., 1385—1386., 1411., 1425., 1428., 1460., 1489.:	*Poss. Moha*
1841.	Moha
1903.	Moha

Moha településrészei

1907: Ágnesforrás, Stefániaforrás; 1937: Ágnesforrás, Stefániaforrás; 1944: Stefániaforrás; 1956: Alsómalom, Ágnesforrás, Moha vasútállomás és őrház; 1973 Moha vasútállomás és őrházak; Malom; 1995: Alsómalomtanya, Moha vasútállomás és őrházak

Moha vallási felekezetei

1629: református helyben, római katolikus Iszkaszentgyörgy;
1828: evangélikus és izraelita Székesfehérvár

Moha közigazgatási besorolása

1773: falu;
1882: nagyközség;
1950: önálló tanácsú község;
1966: önálló tanácsa megszűnt, a Sárkeresztesi községi közös tanács társközsége lett;
1984: Székesfehérvári városkörnyék;
1995: község, körjegyzőség székhely: Sárkeresztes

MOHA TELEPÜLÉSRÉSZEI (TÁJI KÖRNYEZET)

Domborzati szempontból Moha sík területen helyezkedik el. Magyarország kistájainak katasztere alapján a község közigazgatási területének nagy része a Dunántúli-középhegység nagytáj, a Vértes-Velencei-hegyvidék középtáj és a Móri-árok kistájához tartozik. Azonban a község Iszkaszentgyörggyel határos részének egy töredéke a Bakonyvidék nagytáj, Keleti-Bakony kistájba nyúlik át. A település jelentős kiterjedésű mezőgazdasági területtel rendelkezik.

Közép-, és kistájakra bontva:

5.1. Bakonyvidék	A település közigazgatási terület nyugati oldalának egy kis része
5.1.43. Keleti-Bakony	Iszkaszentgyörggyel határos területének egy töredéke átnyúlik
5.2. Vértes-Velencei-hegyvidék	A település közigazgatási területének nagy része
5.2.13. Móri- árok	A Vértes-Velencei-hegyvidék középtájhoz tartozó területnek a délre eső része

(Forrás: Magyarország kistájainak katasztere)

MOHA KORSZAKAI

Az alábbiakban először felsorolásszerűen mutatjuk be a település fő korszakait, kiemelt helyet biztosítva a forrásmunkák bemutatására. Ezt követően részletesen ismertetjük a régészeti emlékek által megismert múlt elemeit.

1. táblázat: Moha korszakai

rézkor	A település határában - a Gaja-patak mellett nyitott homokbánya területén és közelében talált leletanyag.
őskor	Korszakon belül pontosabb meghatározás nélkül több helyről ismert leletanyag.
római kor	A környező települések ismert leletanyaga alapján feltételezett lelet-előkerülés.
népvándorlás kor	A belterületről és a Dezerta határrészből szórványos leletanyag.
11-12. század	Középkori úthálózat kialakulása, Moha középkori településmagjának megszilárdulása.
1243.	Moha első írásos említése: Ipoly, Cwknak fia, unokatestvérének Pálnak beleegyezésével Mohán lévő részbirtokát a malomhellyel együtt Konstantin fejérvari kanonoknak 12 márkáért eladja. Ugyanebben az évben Pál, Tarka fia Moha déli felén lévő birtokait, mely Teluknak neveztetik, eladja Konstantin kanonoknak négy márkáért.
1248.	IV. Béla Konstantin fejérvári káptalani dékány számára Moha birtokot 1248-ban megerősítette és újra átírta.
1255.	Konstantin kanonok társuk összes birtokát, melyet Mohán Kuk fiától Ipolytól s Páltól, Tarka fiától ,vagy bárki mástól vett: Chete ispán fiának Aladár ispánnak (Comes) ki atyafia volt Ipoly és Pálnak, 44 ezüst márkáért eladta.
1330.	1330-ban a székesfejérvári káptalan előtt Aladár fia Imre Mohát, melyben a szent Sir temploma van s melyet Aladár Chete fia pénzen vett, Ugali Ivánka comes fiainak Pál, Jakab, Miklós és Istvánnak és ezek örököseinek 70 márkáért cseh garasokkal számítva eladta.
1335.	Mohán a fejérvári káptalan határjárást eszközölt.
1336.	Szentgyörgyi család meg akarta venni az Ugaliaktól Mohát, de nem bírta.
1340.	A káptalan Róbert Károly parancsára, András, Molug fia királyi ember és a szomszéd birtokosok jelenlétében a keresztes vitézek kérésére Barch határait megvizsgálja, Barch határbejárásakor említik Péter majorja, az árok, Kőrösbokor, **Áldókut,** Papárka, malom, Baráthelye, Borsód, Arpádvölgye, az almási ut, lukasfa, Péterárka, Iíeér, Zámoly, az esztergomi ut stb. határneveket (Károly 1904).
1369	Ugali György Jakab fia, János István fia, László Miklós fia, megosztoztak Somogy és Fejérben levő családi birtokaikon, köztük Seregélyes és Mohán is (Károly 1904).
1374.	Ugaliak bírják. Both László mohai gazdatiszt Moha birtokosainak t. i. Ugali Orsolyának, néhai Ugali Pál leányának, Ugali Jakab fiának Györgynek, Ugali István fiának Jánosnak, Ugali Miklós fiának Vilmos váradi kanonoknak és Lászlónak nevében kijelenti, hogy a 1340-ben leírt terület az Ugali családé. *„…innét átmentek a Czelum vizén és érkeztek a kőrös bokorhoz, tovább pedig egy réten haladva, Moha határszéléig értek, a hol Donatus prior egy gödröt mutatott, mely „Áldó kút“ név alatt határjelt képezett, de a mely kutat a mohai lakosok betemettek, és a mely kutat Both László az Ugaliak mohai határához tartozónak állított, azt mondván, hogy az „Áldó kút“-i határ nem is ott, hanem távolabb létezik (Károly 1904)…Azután tovább mentek Moha kertjei fölött, ott bizonyos „Pap árkát“ jelölték meg határnak, de a melyre nézve a mohai birtokosok embere Both László azt mondotta, hogy az szinte mohai határ.”* (Károly 1904)

1385.	Viszály az Ugali családban többek között Moha birtokáért. Moha Ugali Erzsébet férjezett Nempthii Andrásnéé és Kapuli Klára férjezett Jutas Jánosnéé (Károly 1904).
1391.	A nádor eltiltotta Konth Miklost, a volt nádor fiát, úgyszintén a mohai lakosokat, ekkor hihetőleg Konth birtoka volt Moha, Iszka birtoklásától. (Károly 1904).
1405.	Zsigmond király parancsára a fejérvári káptalan beiktatja Szentgyörgyi Vincze Tamást, fejérvári bírót és nejét Borbálát Seregélyes, Moha birtokokba és Fejérvárott levő curia tulajdonába (Károly 1904).
1410.	A kalocsai káptalan jelenti a királynak, hogy Szentgyörgyi Vincze fiai László János, Bálint és Imre az ö mohai jobbágyaik által Barch földjét kaszáltatják, megnevezi a káptalan a mohai jobbágyokat is névszerint Nagy Simon, Sántha Mihály, Vörös Dienes, Charnay János, Chory András, Soós Bálint, Aág Bálint és Dömötör, Literatus István, Fekete György, Demeter és György, Soós Pál, Kozma fia S:mon, Seberthy Gergely, Zeny Dömötör, György Imre, Vidochonta Mihály, Miknár Döme, Mátyás fia Benedek Thabi Canthor Mihály, Zabath Német Jánost, akik a barchi földeket kaszálták és a füvet elhordatták (1415-ben a tilalmat megújítják). (Károly 1904).
1425.	Kővágó Örsi Batthyány György fiai László és Albert tiltakoznak az ellen, hogy Szentgyörgyi Vincze Tamás fiái, Bálint, László és János elfoglalták Seregélyest és Mohát (Károly 1904). Ez évben a fejérvári keresztesek konventje Septervizen, Igar és Moha közt levő malmukat Janos Demeter fia nevű mohai molnárnak adja bérbe.
1428.	1428-ban Seregélyes Mohával együtt ismét urat cserélt, Zsigmond király ugyanis mind a két birtokot… Chapy András Miklós fiának, ki a bosnya háborúban, valamint Csicsó vára ostrománál magát kitüntette, ugyszinte Gutori Mihálynak és nejének Katalinnak adományozza (Károly 1904).
1435-36.	1435 és 1436-ban Mohát, Seregélyest és Pötöllét Zsigmond király Rozgonyi István és neje Szent-györgyi Czeczilianak adta (Károly 1904).
1460.	Alapi Batthyányi András és Mainak István és Benedek bírják Mohát.
1462.	Thymáry Antal egri őrkanonok, Veleghy Thymáry Józsa és fivére bírják Mohát.
1489.	Batthyányi Boldizsár megkapja Mohát (Károly 1904).
1511.	Batthyányi Boldizsár visszaváltja Batthyáni Benedek budai várnagytól Moha fele részét (Károly 1904).
1543.	A török elfoglalja Fehérvárt, a környező települések is elnéptelenednek (Károly 1904).
1573.	1572-ben visszatért a lakosság Mohára, 1573-ban már okmány is szól Moháról: a pannonhegyi bencések egy iratában úgy írnak róla, mint *„hajdan nemes major, mely a mohácsi vész után bekövetkezett török pusztítás miatt lakosaitól teljesen elhagyatott”* (Károly 1904).
1601.	1601-es török elleni győztes csata egy része a Vaskapu, Iszkaszentgyörgy és Moha közötti területen zajlott le a fenti év októberében. (Kurucz 1987)
1629.	A mohai ref. egyház mint rendesen megszervezett eklézsia, az 1629-ik évtől számíthatja keletkezési idejét (Dunántúli Protestáns Lap – 40. évf. – 1929.).
1647.	Fejér megyéből kiszakítva több településsel együtt Veszprém megyéhez kapcsolták Mohát (Károly 1904).
17. század	A török alatt Gut, Atya, Szentgyörgy és Moha a fehérvári várhoz tartoztak. (Kurucz 1987)
1692.	A török elvonulás után a megye 1692-ben kezdte meg újra működését, és első évében Mohát, mint lakott községet említik.

1701.	Amádé Antal, Iszkaszentgyörgy földesura kérte, hogy Moha határában állítsanak fel egy akasztófát (Kurucz 1987) Fejér megye közgyűlése határoz a Sárvíz folyón át a hidak építéséről Keresztes és Moha mellett.
1715. és 1720.	Az 1715. és 1720. évi összeírásokban - mely szerint 25 jobbágy és zsellér, mindösszesen 367 hold birtokkal tette ki a falu lakosságát. A név szerinti felsorolásban a leghangzatosabb magyar nevekkel találkozunk, és valószínű, hogy a községet ekkor tiszta magyar lakosság lakta.
1742 előtt	Paticsfalú temploma és harangláb (Körmendy 1971).
1746.	1746-ban Amadé földesúr és jobbágyai közötti egyezség szerint Moha és Szentgyörgy lakói Guth és Atya pusztákat továbbra is használhatták. A település több más településen, pl. Isztimér, Kincsesbánya... bérelt további területeket (Kurucz 1987).
1750.	1750-ben Moha tulajdonosa Amadé László, a hírneves költő lett, tőle pedig gróf Amadé Tadé örökölte, akinek a mohai víz első komoly felvirágoztatását is köszönhetjük: pavilonokat emeltetett, ahová a környékbeli polgárok gyakran hosszú sorokban jártak ivókúrázni.
XVIII. század	A XVIII. századi tulajdonoscserével a község a Bajzáth család, majd annak leszármazottja, Kempelen Imre tulajdonába került és virágkorát élte. Feltárása és beépítése során telepítették a jellegzetes mohai platánsort a forráshoz vezető sétány mellé, ami a környékbeli és székesfehérvári közönség látogatott mulatóhelyévé vált gyakori színielőadásokkal. Kempelen édesanyjáról Ágnes-forrásnak nevezte el azt a vizet, amit a Bécsi Világkiállításon (1873) többek között Ferenc József császár, a walesi herceg, a későbbi VII. Edvárd angol király és Milan szerb király kóstolgatott elismeréssel. (A család leszármazottja Kempelen Farkas (1734-1804), a híres tudós és feltaláló, aki beszélő- és sakkozó gépeiről közismert.)
1796.	VÁLYI András az alábbiakat írja a településről: „MOHA. Magyar falu Fejér Várm. földes Ura G. Amade Uraság, lakosai katolikusok, és reformátusok, fekszik n. k. Kereszteshez 1/4, d. Fejérvárhoz 3/4, n. ny. Córhoz 1, é. Csurgóhoz 3/4 órányira, határja 3 nyomásbéli, terem búzát, rozsot, és zabot, fa, nád, szőlő nélkűl szűkölködik, piatza Fejérváron.”
1851.	FÉNYES Elek az alábbiakat írja a településről: „Moha, magyar falu, Székes-Fejér vmegyében, a Gaja patakja mellett: 99 kath., 595 ref. anyaekklézsiával. Határa szép buzát terem; szőlőhegye, erdeje, vizimalma van. Keletfelé a falutól találtatik egy savanyuviz-forrás, melly mellé már vendég- és fördő-szobák is épültek. F. u. a Bajzáth nemzetség. Ut. p. Fejérvár.”
1945.	1945. március 6-án megindult a második világháború utolsó német támadása, legnagyobb erőkkel éppen Fejér megye területén. A szemben álló felek gigászi küzdelme közel négy hónapon át tartott, és ennek során Mohára is szinte teljes pusztulás várt.

1.A.a. Történeti településszerkezet alakulása

Településhálózat

Moha község a fővárostól délre, Fejér megye északnyugati részén fekszik a Székesfehérvári járásban. Legközelebbi nagyváros Székesfehérvár, ami közvetlenül szomszédos Mohával. Északról Fehérvárcsurgó, keletről Sárkeresztes, délről Székesfehérvár, nyugatról pedig Iszkaszentgyörgy határolja.

A község közlekedés-földrajzi helyzete, megközelíthetősége igen kedvező, a megyeszékhely Székesfehérvárral szomszédos. Közúton több irányból is megközelíthető, többek közt a 81 sz.

Székesfehérvár-Kisbér-Győr másodrendű főútról, vagy Iszkaszentgyörgy felől a 8203 j. Sárkeresztes-Guttamási-Isztimér összekötő úton keresztül. A településen helyközi autóbusz-megállóhely található. A településen áthalad az 5-ös számú Székesfehérvár-Komárom-vasútvonal, azonban Moha állomás jelenleg személyforgalmat nem bonyolít.

A település közigazgatásilag a Közép-Dunántúl régióhoz, azon belül az Székesfehérvári kistérséghez tartozik.

Történeti utak jelentősége

Moha községen átvezető történeti utak egy része már a római korból eredeztethető. A középkori, Mohán átvezető úthálózat kialakulásában nagy szerepet játszott Fehérvár közelsége, mely révén a terület közvetlenül Európa úthálózatának és kereskedelemének részévé vált. Mohán ment át a Fehérvárat elkerülő két út egyike (1), mely Moha területén egybeesett a négy távolsági út egyikével; a Mohai úttal (9), mely elnevezése 1783-ban tűnik fel a térképeken. Itt ment át továbbá, észak-déli irányban a négy nemzetközi út egyike (2), amely Székesfehérvárról Győrbe vezetett. Régészeti leletek alapján állítható, hogy ez az út már az őskorban és a római korban is létezett. Az úttól keletre jött létre a vasútvonal (12).

Nagy szerepet játszott az 1860. július 1-én megnyitott Déli vasút (12) – melyet „Südbahn”-nak is jelöltek a térképen – Székesfehérvár, Sárkeresztes és Moha életében. A vasútvonalat a Felső vizes réten át, a volt úrbéri földeken keresztül, a Móri-árokban vezették. A településen épült fel a vasútállomás.

A fehérvári útcsomópontot a mai körgyűrűvel együtt hat elkerülő út vette körül.

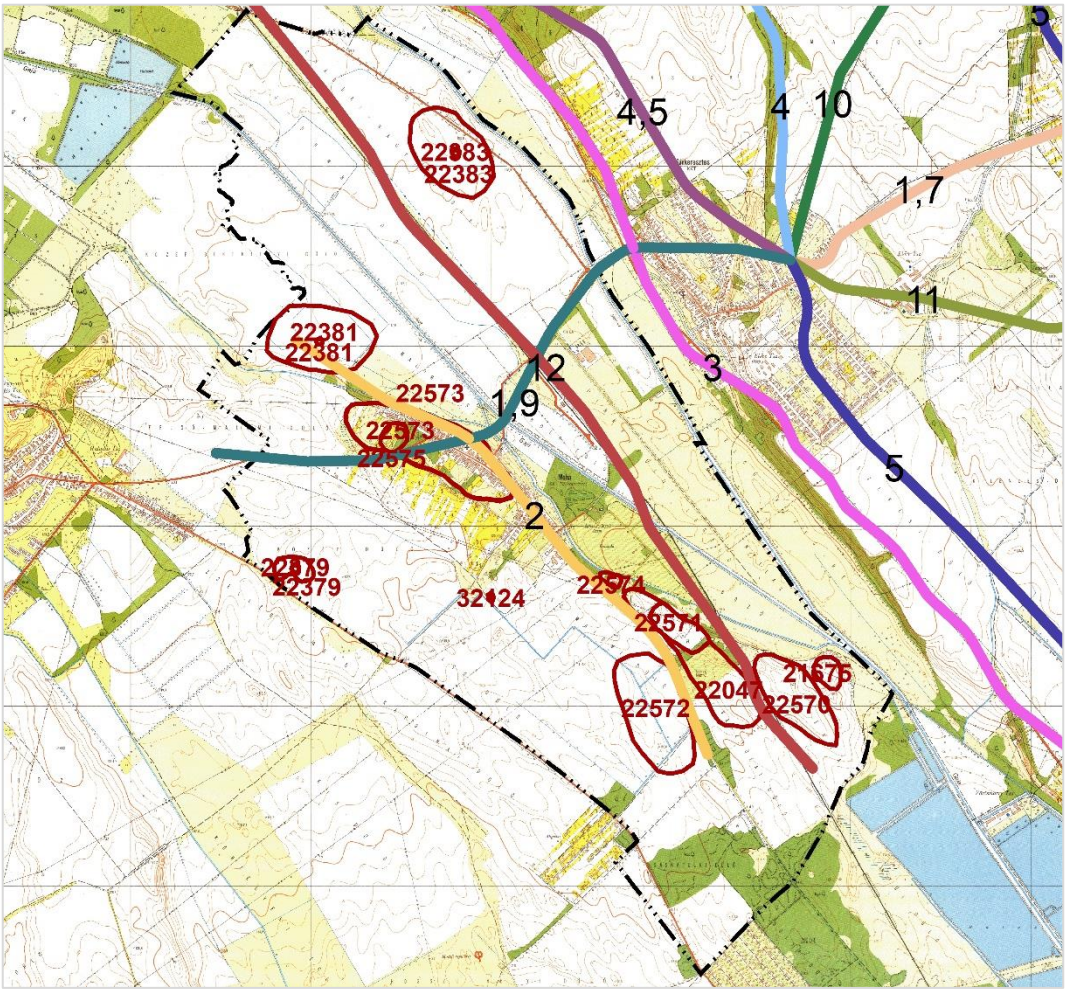

Sárkeresztes és Moha települések történelmi úthálózata

Forrás: Dr. Siklósi Gyula in *DR. CSIÁK Gyula, DEÁK-BÁRDOS István, Dr. GELENCSÉR József, JAKAB Sándor, POSCH Ede, DR. SIKLÓSI Gyula, TURCZI Gyuláné CSOMASZ Tóth Éva, WEIMPER Zoltán: Sárkeresztes, Kiadja: Sárkeresztesért Egyesület, 2014.)*

Településszerkezet

Moha és térsége I. Katonai Felmérés

Már az Első Katonai Felmérésen is látható több, a mai tájhasználatra, tájszerkezetre is jellemző elem megléte. Ilyen például a Gaja-patak és a körülötte lévő vizenyős terület, amin ma már szántók találhatók. Csatornák segítségével lecsapolták a vizet, és délebbre létrehozták a mai Halastavat, mely Székesfehérvárhoz tartozik. A főbb közlekedési útvonalak már kialakultak, ezek mai nyomvonala jobbára illeszkedik az akkorihoz. Látható a Község kezdetleges településszövete, amely egyetlen útszakaszra települt. valamint a mai Szentgyörgyi út egy része is ábrázolásra került.

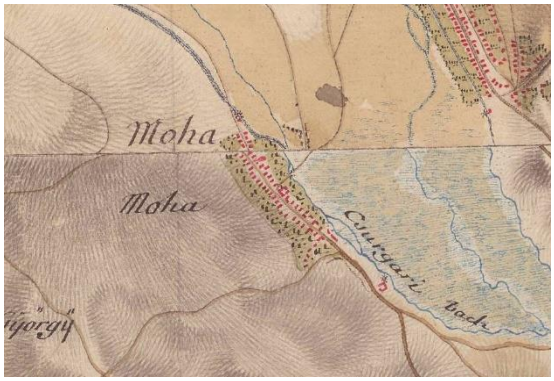

Néhány tájszerkezetet alakító mai elem még nem található meg az Első Katonai Felmérésen, így például a Székesfehérvárhoz tartozó Halastó, valamint a vasút kiépítése ebben az időben még nem kezdődött meg.

I. Katonai Felmérés (1763-1787) Forrás: http://mapire.eu/hu/

Az Első Katonai Felmérésen Moha belterületét szemlélve néhány fontos megállapítást tehetünk: Az alapvető utcaszerkezet még nem, azonban a Fő utca nyomvonala jól kivehető, valamint a Mohát Sárkeresztessel összekötő útvonal is beazonosítható. A településen zártkert jellegű használat alakult ki. Két malom is feltüntetésre került. A Sárkeresztesre bevezető úttól délre nagyobb, valószínűleg uradalmi majorsági épületet ábrázoltak. A mai református templom helyen szintén nagyobb épület – valószínűleg középkori eredetű templom – került feltűntetésre.

Moha és térsége II. Katonai Felmérés

A Második Katonai Felmérésen bővül a térképi ábrázolás, további ismereteket szerezhetünk a tájalakulásról: a vizenyős területek ábrázolása kisebb kiterjedésű. Az előző felméréshez képest, délebbre szorult a vizenyős terület, a mai Halastavak területére. Megkezdődött a csatornák kiépítése, amelynek köszönhetően a víz eltűnt a területről, így szántó területeket alakíthattak ki. Az utak hierarchiája jobban értelmezhető a Második Katonai Felmérésen, látható a vasút, a mai 81 sz. főút, az Új Csóri út, valamint a településen áthaladó Szentgyörgyi út.

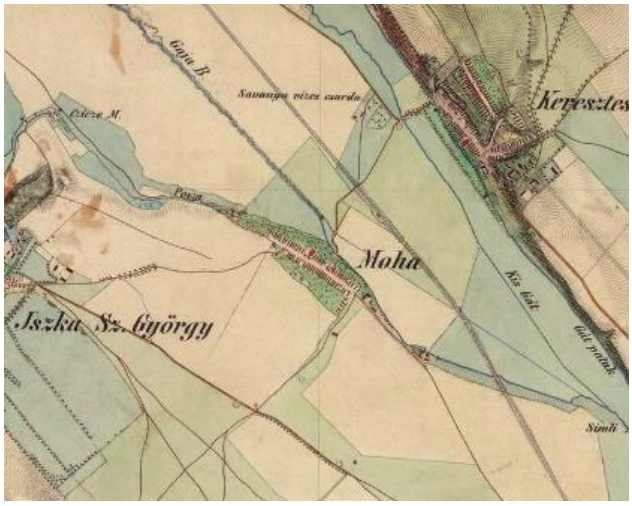

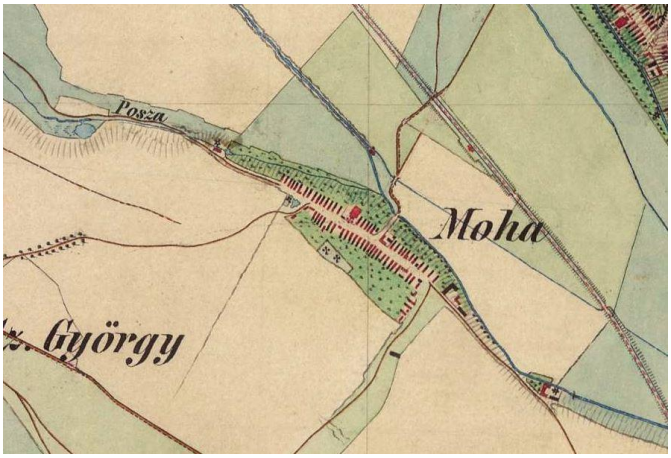

II. Katonai Felmérés (1806-1869) Forrás: http://mapire.eu/hu/

A belterület lakás-állományának további bővülése nem szembetűnő, azonban további új elemek jelentek meg. A térképen jelölésre került a temető, amely azonban a maitól eltérő helyen látható. Az észak-déli irányú közúti útvonal jelentősége, a belterületet szemlélve, egyértelmű, a Fő utca jól kirajzolódik.

Moha és térsége III. Katonai Felmérés

A Harmadik Katonai Felmérés segítségével a település tájalakulásáról az alábbiakat állapíthatjuk meg: a mai zártkert az Első Katonai Felméréshez képest tovább fejlődött, az úthálózat tovább bővült. A területen jól láthatók a szántók, valamint a legelők körvonalai. Ábrázolásra került 3 gémeskút.
A Harmadik Katonai Felmérésen feltüntették a postahivatalt.

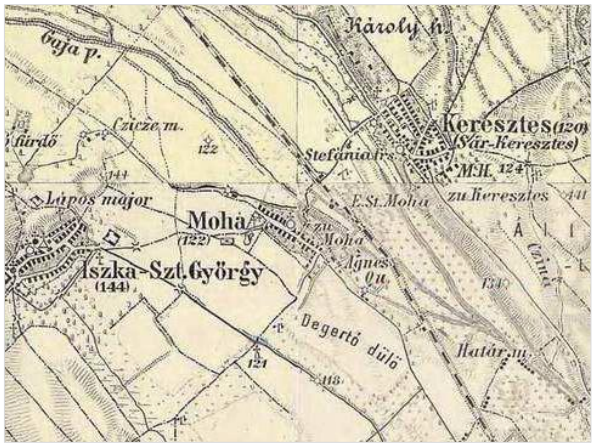

III. Katonai Felmérés (1869-1887) Forrás: http://mapire.eu/hu/

A belterület alakulásáról az alábbiakat állapíthatjuk meg:
A belterület úthálózatának alakulásában nagy változások történtek, megjelent az Ifjúság utca és a Mohát Sárkeresztessel összekötő útvonal meghosszabbításaként létrejött útszakasz, amely összeköti a Fő utcát az Ifjúsági utcával. A település lakásállományában jelentős változás nem lelhető fel. Új temető nyitása történt meg, a régi nincs ábrázolva.

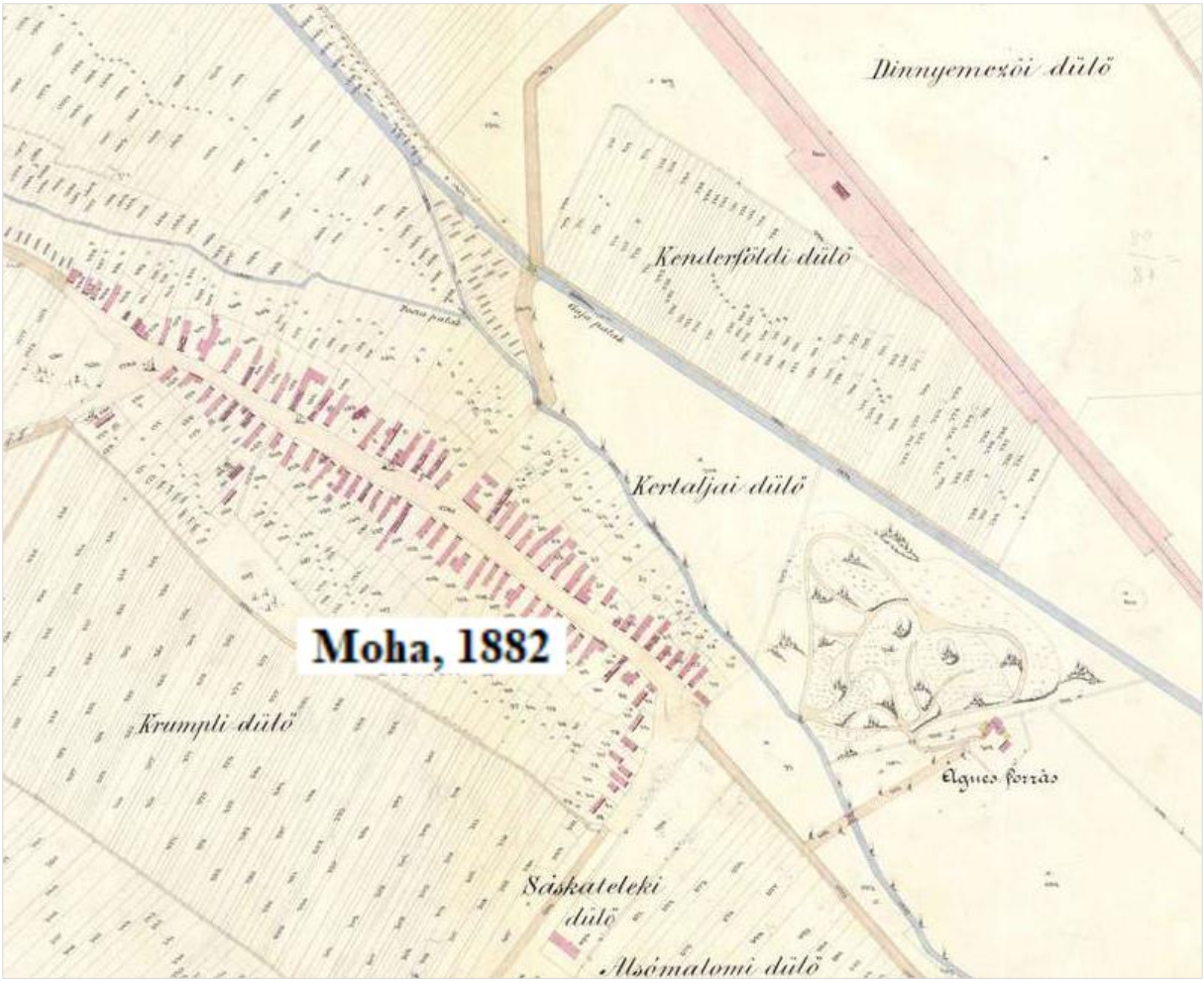

Kataszteri térkép (XIX. század) Forrás: http://mapire.eu/hu/

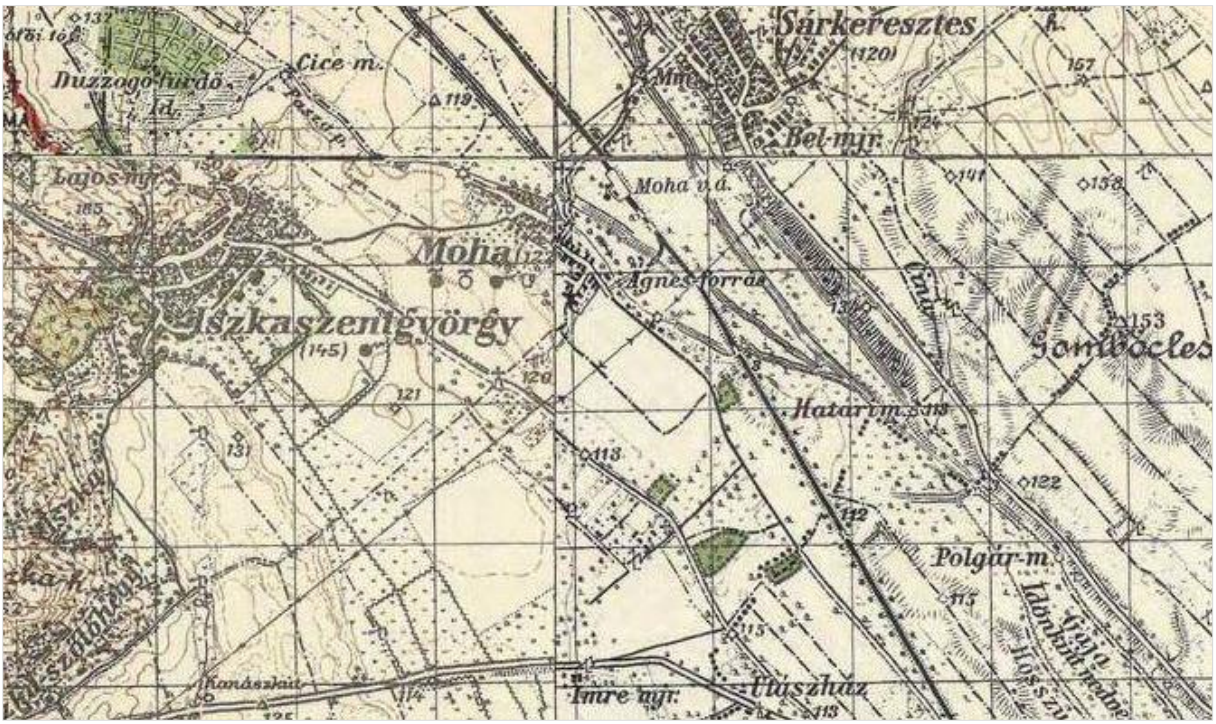

Magyarország Katonai Felmérése (1941) Forrás: http://mapire.eu/hu/

1.A.b.Tájszerkezet alakulása

Természeti táji adottságok

Moha község a Dunántúli-középhegység nagytájon belül két középtáj egy-egy kistájának területén fekszik. A település közigazgatási területének nagy része a Vértes-Velencei-hegyvidék középtáj, Móri-árok kistájon fekszik. A település Iszkaszentgyörgy felé eső, nyugati részének egy töredéke azonban átnyúlik a Bakonyvidék nagytáj, Keleti-Bakony kistájra.

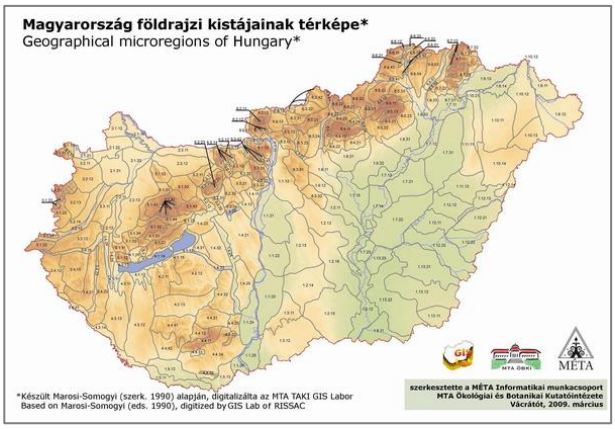

Forrás: DÖVÉNYI (szerk.), 2010. Magyarország földrajzi kistájai
Forrás: http://www.novenyzetiterkep.hu/node/101

Tájtörténet

A település határhasználatát nagyban befolyásolták a környező patakok által határolt mocsaras területek. Mohán több patak vize folyt keresztül, legnyugatabbra a település alatt folyt a Posza (II. Katonai Felmérés térképén jelzett név), keletebbre a Csurgai- (I. Katonai Felmérés), vagy Gaja-patak, a délebbre egyesült patakok a Sárrétbe torkollnak, ,,minthogy megfelelő csatornába való lefolyásuk nem volt, egy 3—4 láb mélységű mocsarat hoztak létre." [1] Pesty Frigyes helynévgyűjtésekor az alábbi patakokat említik: ,,A falu alatt keletről káposztások közt folyik a Poza folyam, mely az iszkaszentgyörgyi határban fakad: ettől keletre a Gaja nevü vad patak, mely a Bakonyból csergedezteti vizét, s néha ártalmasán árad; a Czene vize, mely Moha és Keresztes közt határt alkot, a moóri erdőkből."[2]

Malmok a mohai határban: Már a legkorábbi Mohát említő középkori oklevélben 1243-ban említenek malomhelyet a településről. Az 1340 és 1374. évi oklevélben pedig Áldókút és Celum vize szerepelnek más határpontok mellett. Az újkori térképeken szereplő malmok valószínűleg középkori eredetűek. A 18. századtól az itteni földesurak elkezdték szabályozni a malmokkal szegélyezett patakmedreket, részben kikövezve azokat, részben töltéseket emelve. Az I. Katonai Felmérés térképlapján egy malom a település házaitól északra, kettő a falu alatt található. A II. Katonai Felméréskor a legdélebbi malmot nem, csupán közelében egy vendéglőt ábrázolnak. A déli településhatáron (a mai közigazgatási területen kívül) egy Határmalom nevű malom is feltűnik az I. és III. Katonai Felmérésen.

[1] Eperjessy 1977, 147
[2] Pesty 1864, 247

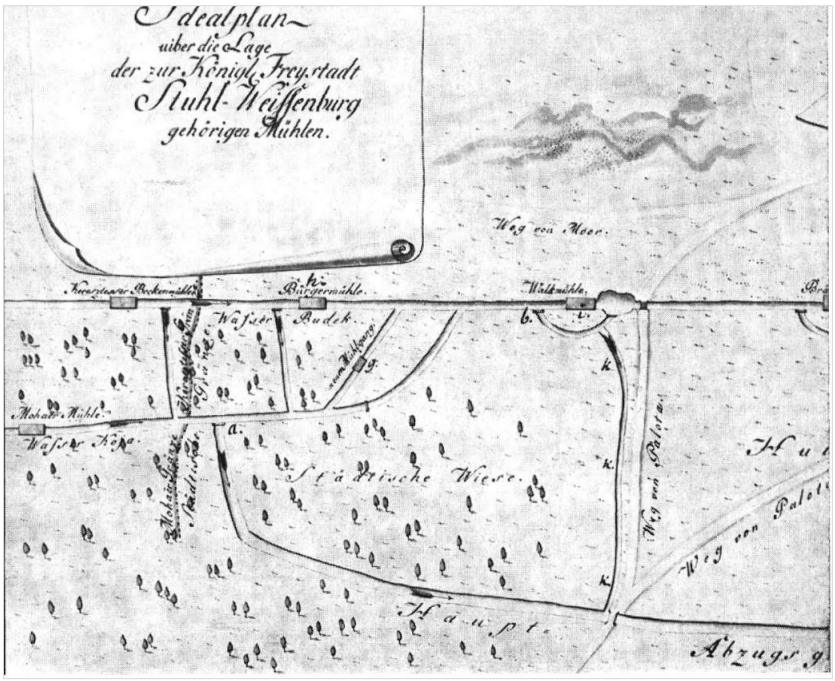

Székesfehérvár nyugati része: a mohai, keresztesi, kálló és serfőző malmok. Forrás: Kállay 1971

A vízszabályozásokhoz kapcsolódó érdekes adat a 1701. évi nemesi közgyűlési határozat Moha mellett a Sárvízen híd építéséről. A mohai malom töltését Amadé báró 1733-ban lebontatta, minek következtében a fehérvári malmot és rétet elöntötte a víz. A város a katonai parancsnoknál tett panaszt. 1741-ben ismét szerepelt a tanácsülés napirendjén a romos Amadé-gát. 1746-ban az uradalom ismét három helyen nyitotta meg a gátat, elvezetve ezzel a vizet a vár- és malomárokból. A sekély víz a katonák és lakosok egészségére egyaránt káros volt. A fehérváriak 1747-ben a báró tilalma ellenére, a mohai és szentgyörgyi malmokba jártak őrletni (Kállay 1971).

A 14. századtól van adat arra, hogy a mohaiak használják Barch (később Szent Borbála) település, a 15. századtól Iszka és Atya földjeit, későbbiekben Gut és Isztimér határában is van bérletük egészen a 19. századig. A 18. században nagyobb legelők vannak Moha területén, ahová a fehérváriak is áthajtották marháikat, ezt Amádé Antal tiltakozásából ismerjük. Bél Mátyás a 18. század első felében kiemelte szőlőkulturúját: „Határa kellemes fekvésű és termékeny, főként borban.”

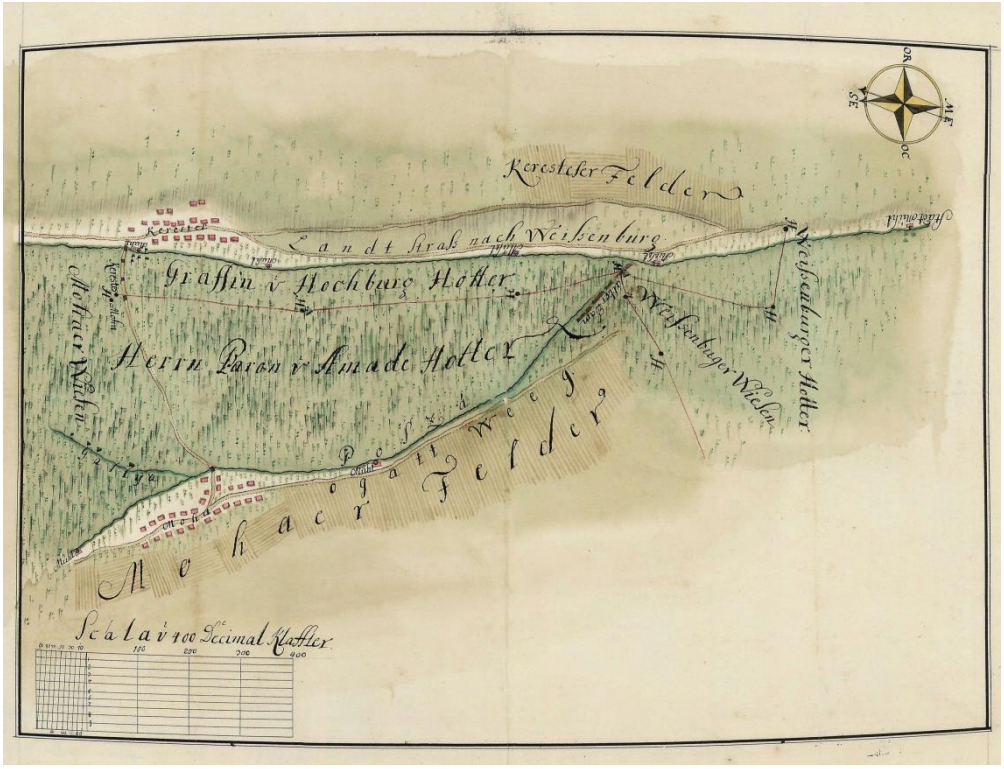

Birtokhatárok Székesfehérvár, Moha és Sárkeresztes (Fejér m.) területén. 18. századi térkép.
Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára S_69_-_No._214

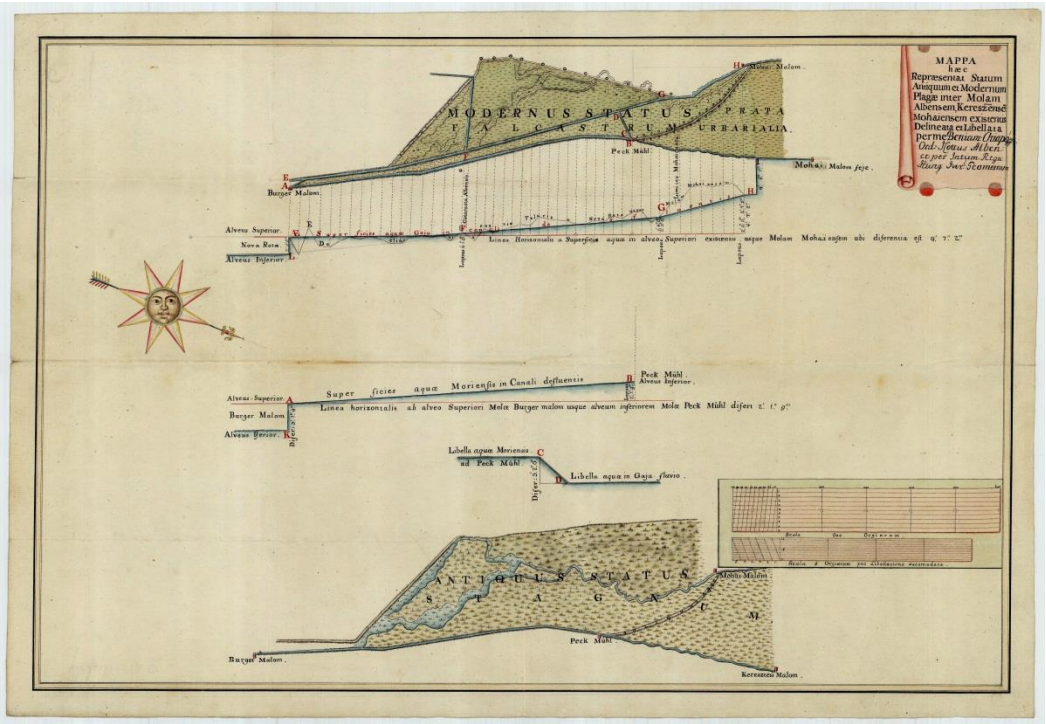

A Gaja-patak és a Bodajki csatorna szabályozási térképe a Moha /Fejér m./ környéki malmok térségében szabályozás előtti és utáni állapot. 1797.
Forrás: Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Div. XIII. - No. 287.

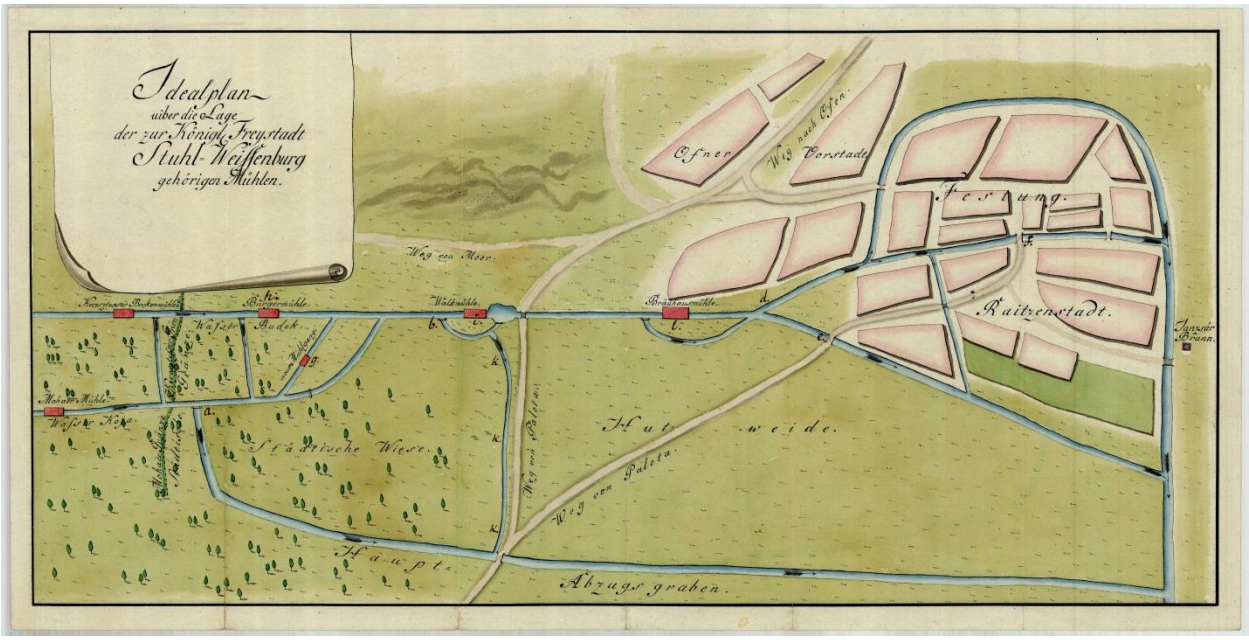

A Székesfehérvárhoz tartozó malmok ideális elhelyezkedése - Idealplan uiber die Lage der zur Königl. Freystadt Stuhl-Weissenburg gehörigen Mühlen. 1797.
Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. S_11_-_No._1275.

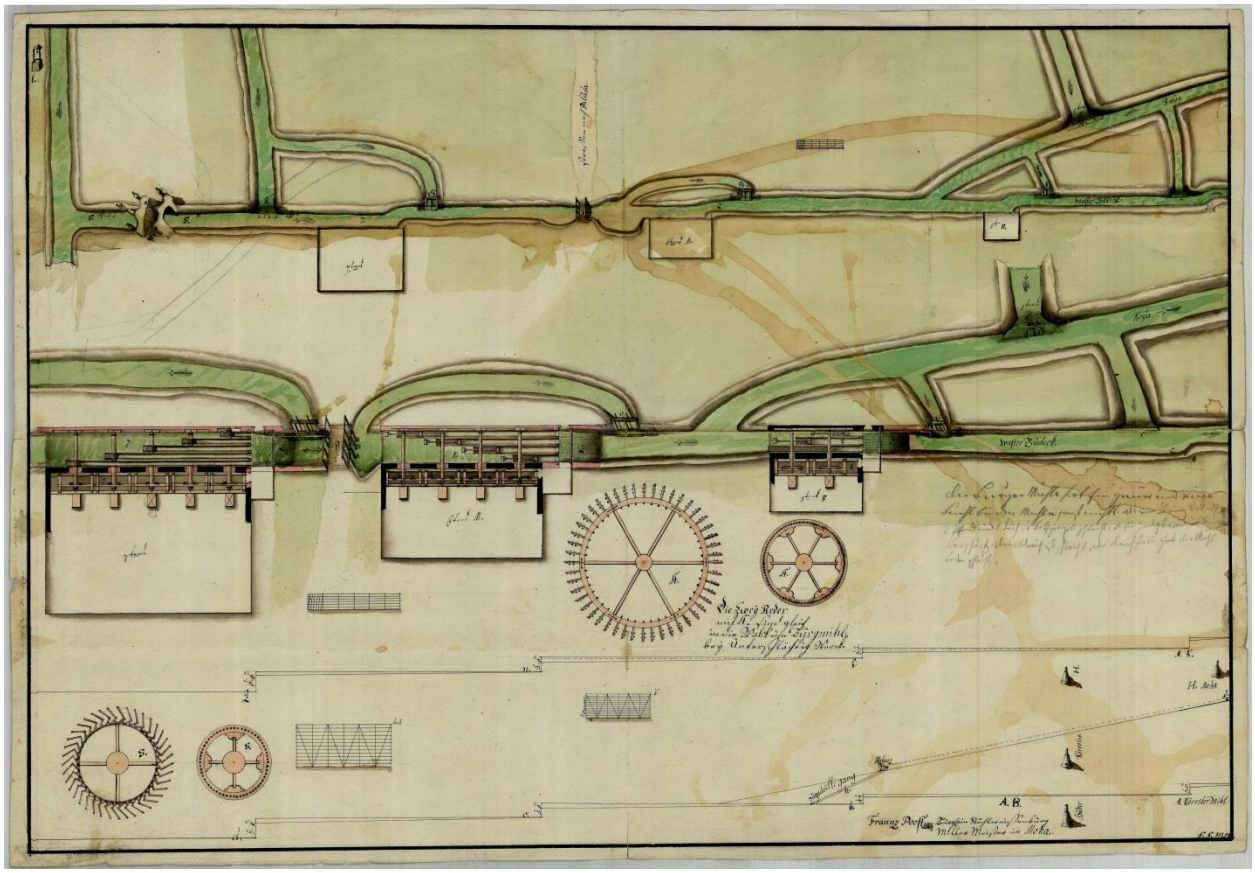

Székesfehérvári vízimalmok helyszínrajzi térképe 1797.
Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. S_11_-_No._1274.

A határhasználat jellegzetes emléke a valószínűleg középkori eredetű Iszkaszentgyörgy és Moha határán álló határhányás, melyre kis szakrális emlékhely települt (11. lelőhelyként jelölve).

Tájszerkezet, tájhasználat

Minden térség tájszerkezetének alakulását a természeti adottságok befolyásolják. Moha község esetében érdemes megemlíteni a mocsaras területet, amelyről csatornák segítségével elvezették a vizet, így létre tudtak hozni nagy kiterjedésű szántókat, mellyel többek között befolyásolták a talajképződést, a domborzati és a talajtani adottságokat.

A beépített területeken kívül a Székesfehérvárhoz tartozó halastavak és a vasútvonal a tájszerkezet jelentősebb mesterséges elemei közé tartozik.

A tájszerkezet alakulásának megismerését a XVIII-XIX. században készült katonai felmérések elemzése segíti. Melyeket kiegészítenek a mocsaras területek lecsapolásáról, a csatornarendszer kialakulásáról készült vízrajzi térképek, melyek jól szemléltetik a táj 18-19. századi átalakulását.

2. táblázat Területhasználatok változása (hektár)

Művelési ág	1895	1913	1935	1962	1971	1984*
Szántó	611	651	655	645	644	665
Kert, gyümölcsös	21	22	22	25	18	42
Szőlő	16	23	21	11	12	8
Rét*	133	77	78	44	48	119
Legelő	162	161	139	117	109	
Összes mezőgazdasági terület	944	934	915	842	831	833
Erdő	1	1	21	68	64	58
Nádas						
Művelés alól kivett terület	39	48	46	74	89	92
Összes terület	984	983	982	984	984	983

** Az 1984-es adatsor a rét és legelő adatokat összesítve a legelő sorban közli.*

Forrás: Történeti statisztikai kötetek: Földterület községsoros adatok 1895-1984. Budapest, 1988.

Földterületre vonatkozó településsoros statisztikai adatok a XIX. sz. vége óta állnak rendelkezésre, melyeken az elmúlt bő 100 év tájhasználati változásait követhetjük nyomon.

Moha község jelenlegi területhasználatáról a Takarnetben szereplő adatokat nem tudtuk felhasználni (Forrás: http://www.takarnet.hu/pls/tknet/hivatalok_p.kozseg_adat?kozsegkod=2017), mivel a művelési ágaknál szereplő területek nem adták ki a település teljes közigazgatási területének nagyságát. Ennek folytán a földhivatali alaptérkép térinformatikai állományának feldolgozásával nyertünk információt. A település területének 14,03%-a művelés alól kivett terület, melyen elsősorban a közlekedési-, gazdasági- és lakóterületek foglalnak helyet. A település 592,39 ha szántóterülettel (összterület 59,93%-a) és 82,68 ha erdőterülettel (8,36%) rendelkezik. Gyepek (127,79 ha, 12,93%) elsősorban a település északkeleti részén találhatók. A település zártkerti részein elsősorban a kert, gyümölcsös, illetve szőlő művelési ágak jelennek meg, melyek között a kert művelési ág egyértelmű többséget képvisel.

3. táblázat Moha jelenlegi területhasználata a földhivatali alapadatok alapján

Művelési ág	Terület (ha)	Arány (%)
Szántó	592,39	59,93%
Gyep (legelő)	26,91	2,72%
Gyep (rét)	100,88	10,21%
Kert	40,41	4,09%
Gyümölcsös	0,12	0,01%
Szőlő	6,37	0,64%
Erdő	82,68	8,36%
Művelés alól kivett	138,69	14,03%
Összes terület	988,44	100%

A település területfelhasználási diagramja mutatja Moha településszerkezeti tervi besorolását:

- domináns a mezőgazdasági területhasználat (többségében nagytáblás szántó; nagy területeken gyep, illetve kertes mezőgazdasági terület)
- Az erdőterületek nagysága szintén jelentős, de a község területének nem éri el a 10%-át.
- A közlekedési területek összessége jelentős méretű területet kitesz, ezek eloszlása egyenletes a közigazgatási területen.
- A teljes közigazgatási területhez képest kis méretű a beépítésre szánt területek nagysága.

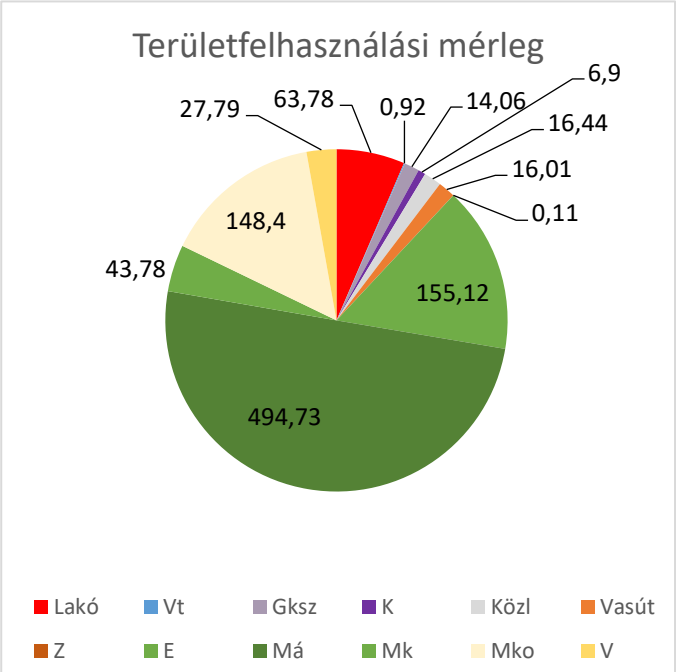

Védett természeti területek

Természetvédelem, tájvédelem

Országos ökológia hálózat

A település területét érintik az országos ökológiai hálózat egyes elemei (magterület, ökológiai folyosó,). Az ökológiai hálózat a természetvédelmi szempontból jelentősebb természetközeli állapotokat tükröző területeket köti össze és a területek között a fennmaradáshoz szükséges ökológiai kapcsolatot biztosítja. A magterületre, illetve az ökológiai folyosó területére vonatkozó terület- és település-rendezési szabályokat az OTrT 17-18. §-ai tartalmazzák.

Országos Ökológiai Hálózat Forrás: Adatszolgáltatás

Natura 2000 – Kiemelt jelentőségű természetmegőrzési területek

A település közigazgatási területét érintik az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területek:

- HUDI20033 területkódú Móri-árok megnevezésű kiemelt jelentőségű természetmegőrzési Natura 2000 terület

A Natura 2000 területekkel érintett ingatlanok helyrajzi számait *az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi területekkel érintett földrészletekről* szóló 14/2010. (V. 11.) KvVM rendelet tartalmazza.

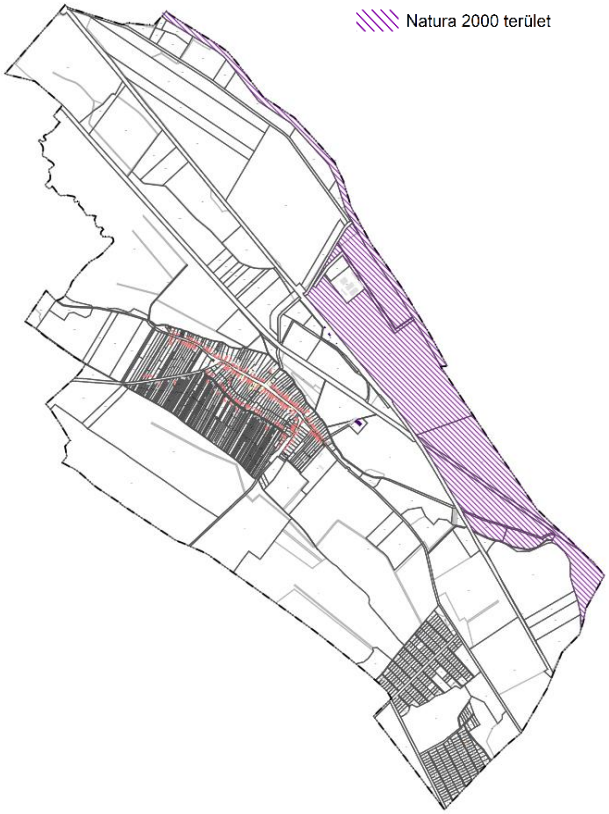

Natura 2000 területek Forrás: Adatszolgáltatás

Természetvédelmi területek

Természetvédelmi terület nem található Moha községben.

Ex lege védett természeti értékek

A Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság nyilvántartása alapján Moha közigazgatási területét érinti a szomszédos Székesfehérvár halastavaihoz kapcsolódó lápterület, mely úgynevezett „ex lege”, azaz a természetvédelmi törvény (1996. évi LIII. tv.) erejénél fogva védett természeti értéknek minősül.

1.A.c. Történeti településmag alakulása

Moha történeti településmagjának alakulását az alábbi ábrákon mutatjuk be. A Google Earth műholdfelvételein piros színnel jelöltük az adott történeti térképeken ábrázolt lakóterületek kiterjedését, ezáltal biztosítva a különböző korszakok összehasonlíthatóságát. Sárgával jelöltük a déli területen kialakult zártkerti részt.

4. táblázat: Moha község lakóterületeinek történeti alakulása

Első Katonai Felmérés (1763-87)	Második Katonai Felmérés (1806-1869)
Harmadik Katonai Felmérés (1869-87)	Magyarország katonai felmérése (1941)

Légifelvétel (1965)	Mai állapot (2017)

Forrás: http://mapire.eu/hu/, Forrás: http://www.fentrol.hu/hu/, Google Earth alapján saját szerk.

1.B. A TELEPÜLÉS RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGÉNEK FELMÉRÉSE ÚJONNAN BEÉPÍTÉSRE SZÁNT TERÜLETNEK KIJELÖLT TERÜLET ESETÉN TEREPBEJÁRÁSSAL

aa) régészeti örökség felmérése, régészeti értékleltár

A Miniszterelnökség Örökségvédelmi Hatósági Főosztály Örökségvédelmi Nyilvántartási Osztálya 2017. 07. 03-án kelt adatközlése alapján 12 régészeti lelőhely ismert Moha közigazgatási határán belül, melyek közül 11 szakmai védelem, míg egy lelőhely fokozottan védett besorolást kapott. Az adatszolgáltatás megjelölt néhány környező település határában fekvő lelőhelyet is, melyek kiterjedése érintheti Moha területét is.

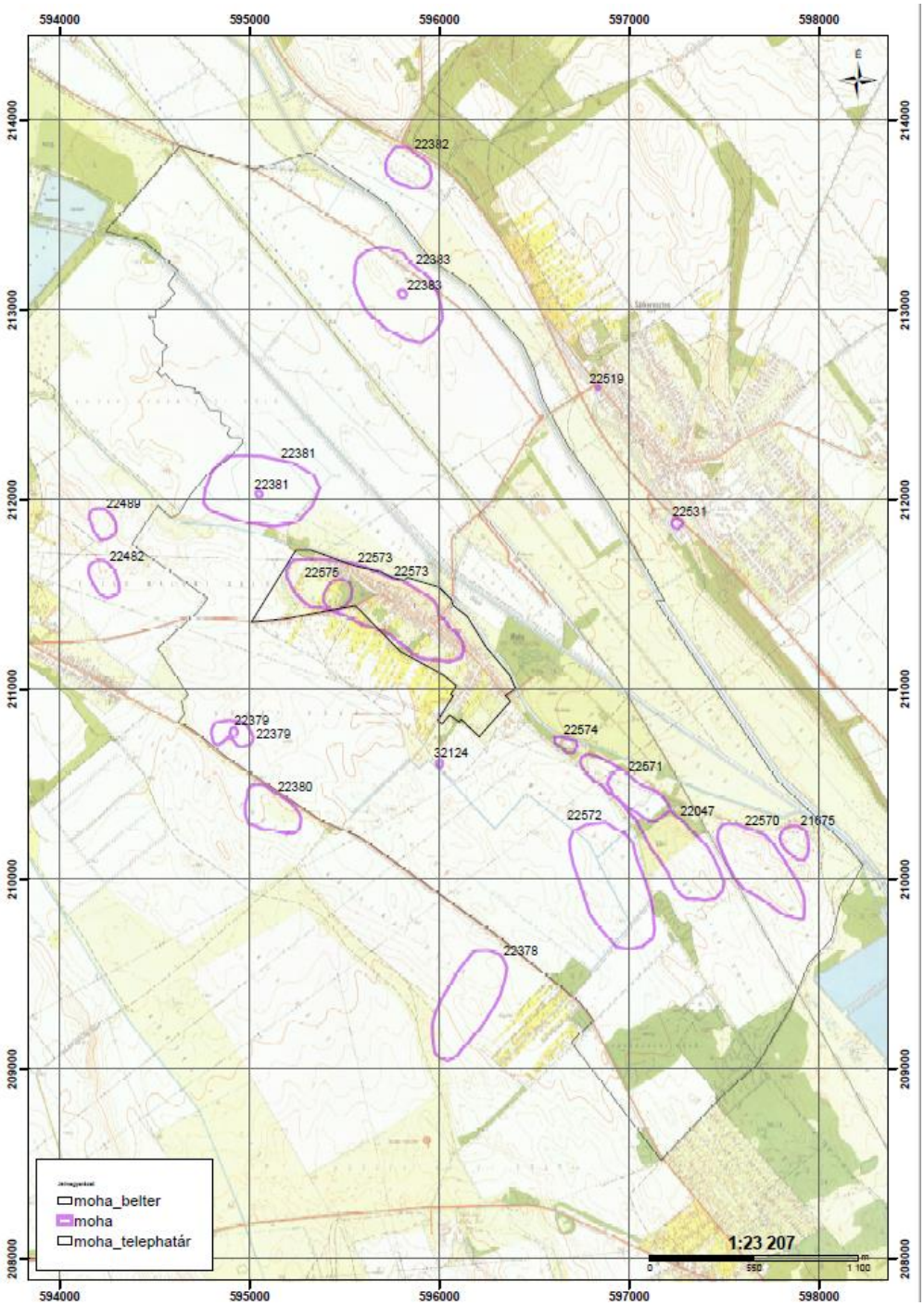

A rendelkezésre álló irodalmi adatok, az elvégzett régészeti terepbejárás és a közhiteles adatok feldolgozása során szükségessé vált a központi nyilvántartás adatsorának az alábbiakban részletezettek szerinti módosítása:

Ismereteink szerint Moha közigazgatási határában, az egymásra jelölt, egyező leletanyagú lelőhely: a 22571 és 22047 egybevonása után 10 helyen van nyilvántartott régészeti lelőhely. A lelőhelyek kiterjedésénél az elvégzett terepbejárás is megerősítette, hogy a kettős kiterjedéssel jelölt lelőhelyek esetében a nagyobb kiterjedés valószínűsíthető.

Régészeti lelőhelyek nyilvántartási adatainak módosítása

Sorszám hatás-tanulmány	Azonosító	Sorszám nyilván-tartás	Név	Korszak, Jelleg	Megjegyzés
1	22047 a 22571	1	Homokbánya, MRT 5/2. lelőhely	Település rézkor, boleráz, baden újkori vaskard ismeretlen korú gyerekcsontváz	egyéb nevek: Dezsertai-dűlő, Vésztőfai-dűlő 1986-2005 között kiemelten védett, részben feltárt, részben megsemmisült, kocsimodell, állati temetkezések jelenleg általános védettség
2	22379	2	2000/3.	Telepnyom (felszíni), középkor	
3	22381	3	2000/4.	Telepnyom (felszíni), középkor	
4	22383	4	2000/6.	Telepnyom (felszíni), őskor (új adat) Telepnyom (felszíni), középkor	
5	22570	5	MRT 5/1. lelőhely	Telepnyom (felszíni), őskor Telepnyom (felszíni), népvándorlás kor Telepnyom (felszíni), középkor	
6	22572	7	MRT 5/4. lelőhely	Telep általában, őskor Telepnyom (felszíni), Árpád-kor Telepnyom (felszíni), késő középkor	
7a.	22573	8	MRT 5/5. lelőhely	Telepnyom (felszíni), római kor Telepnyom (felszíni), Árpád-kor Telepnyom (felszíni), késő középkor **/középkori Moha település + templom és templom körüli temető/**	
7b.	22575	10	MRT 5/7. lelőhely	Telepnyom (felszíni), őskor	
8	22574	9	MRT 5/6. lelőhely	Telep általában, Árpád-kor Telep általában, középkor **középkori / újkori malomépület**	
9	21675	11	MRT 5/3. lelőhely, Dezerta	Telep általában, őskor Telep általában, Árpád-kor Telep általában, középkor Telep általában, újkor	
10	32124	14	Alsó-Malomi-dűlő	Telepnyom, újkor	
11	bejelentés alatt	új lelőhely	Határhalom	középkori határhalom	Iszkaszentgyörgy határa

5. táblázat: Ismert régészeti lelőhelyek Moha településen

Régészeti lelőhelyek Moha közigazgatási határában

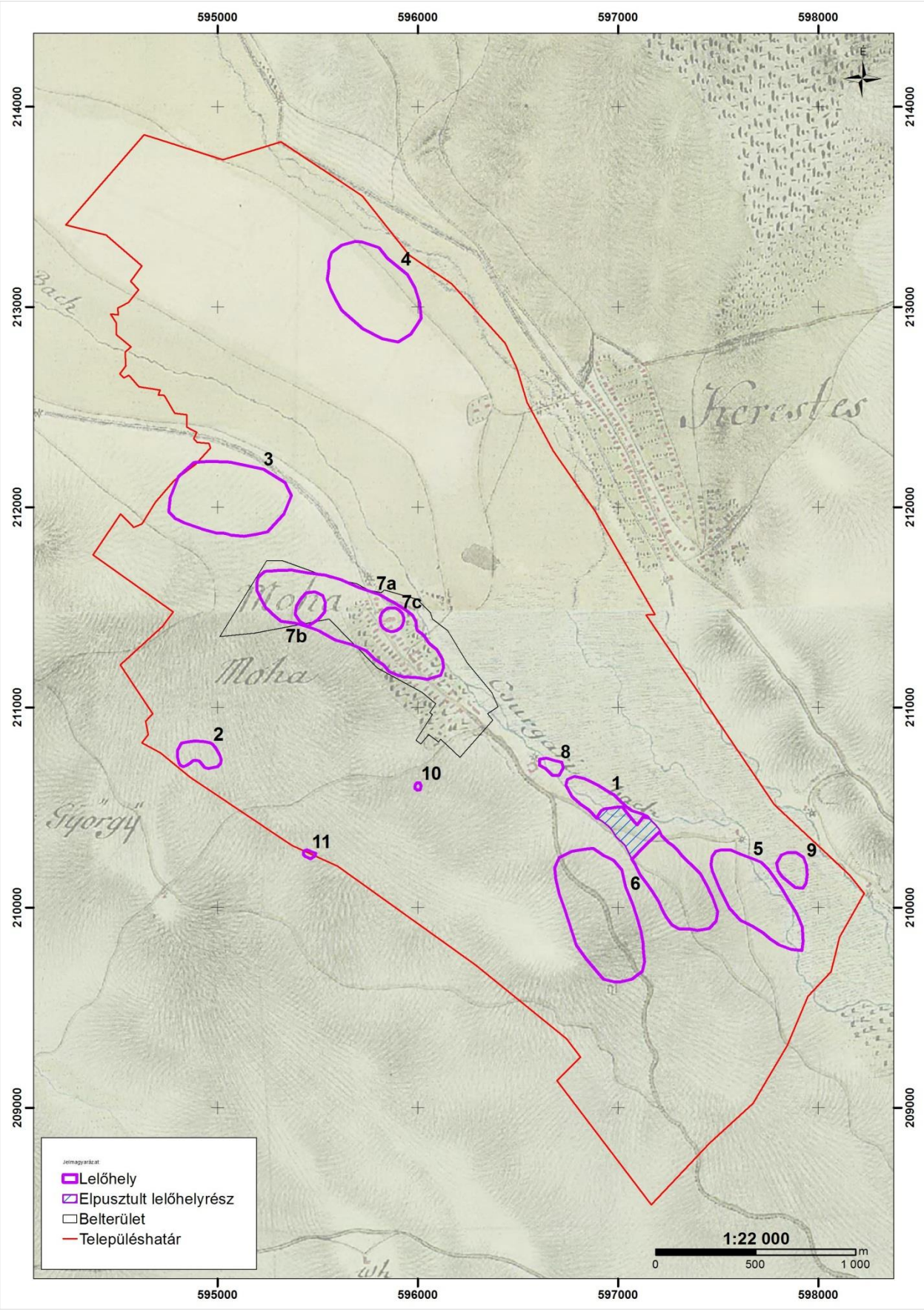

Lelőhelyek Mohán az I. Katonai Felmérés térképlapjára vetítve

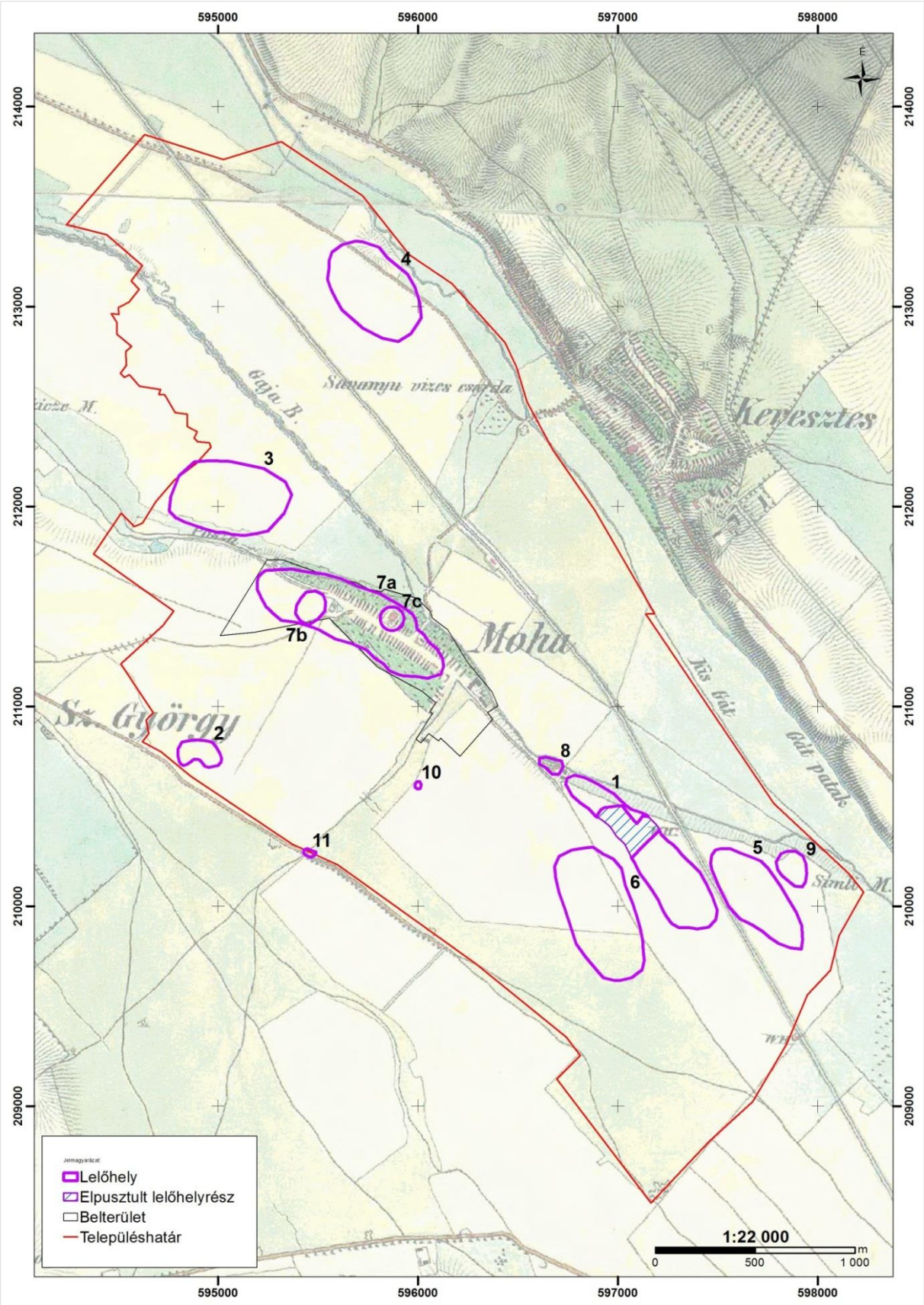

Lelőhelyek Mohán a II. Katonai Felmérés térképlapjára vetítve

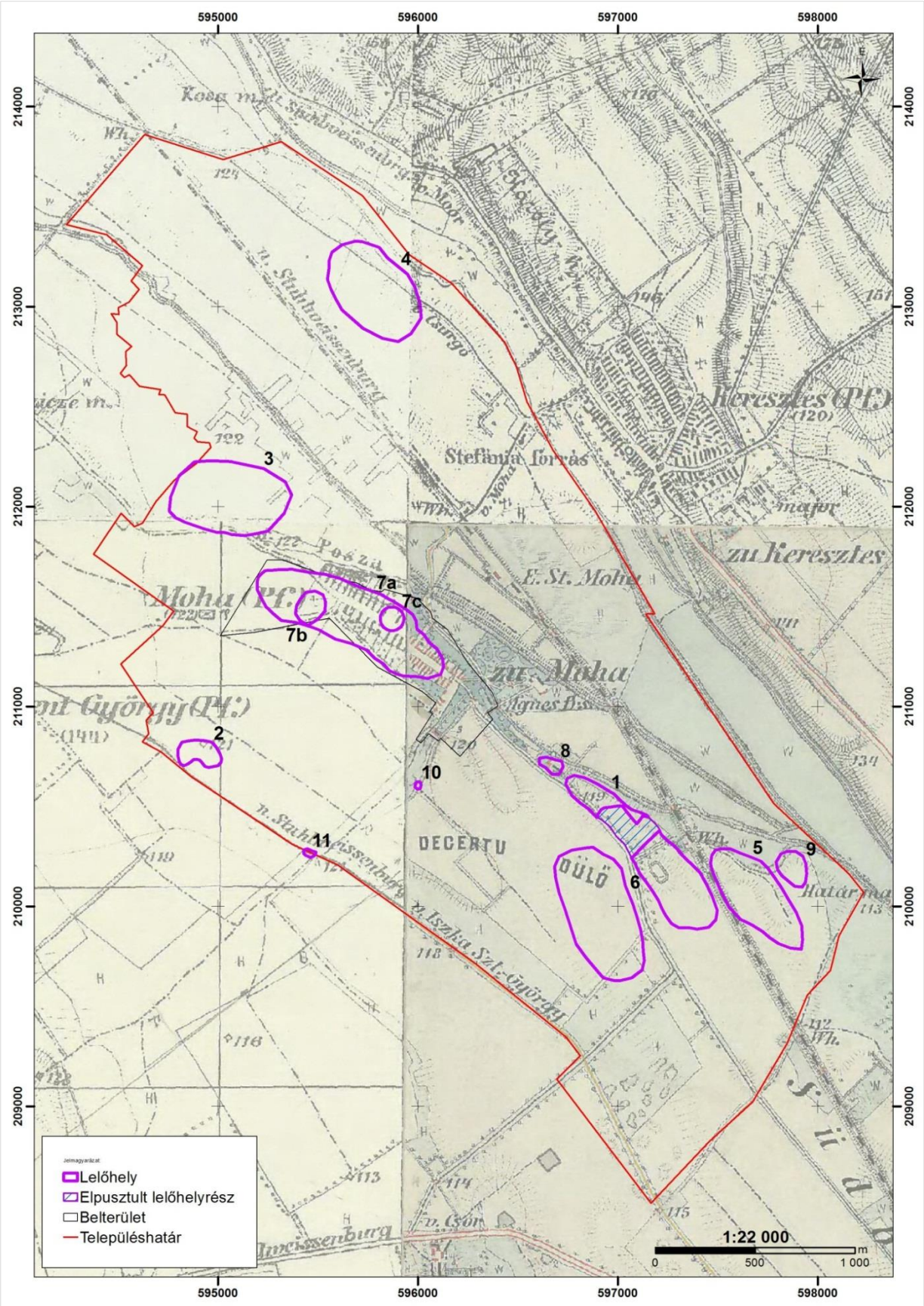

Lelőhelyek Mohán a III. Katonai Felmérés térképlapjára vetítve

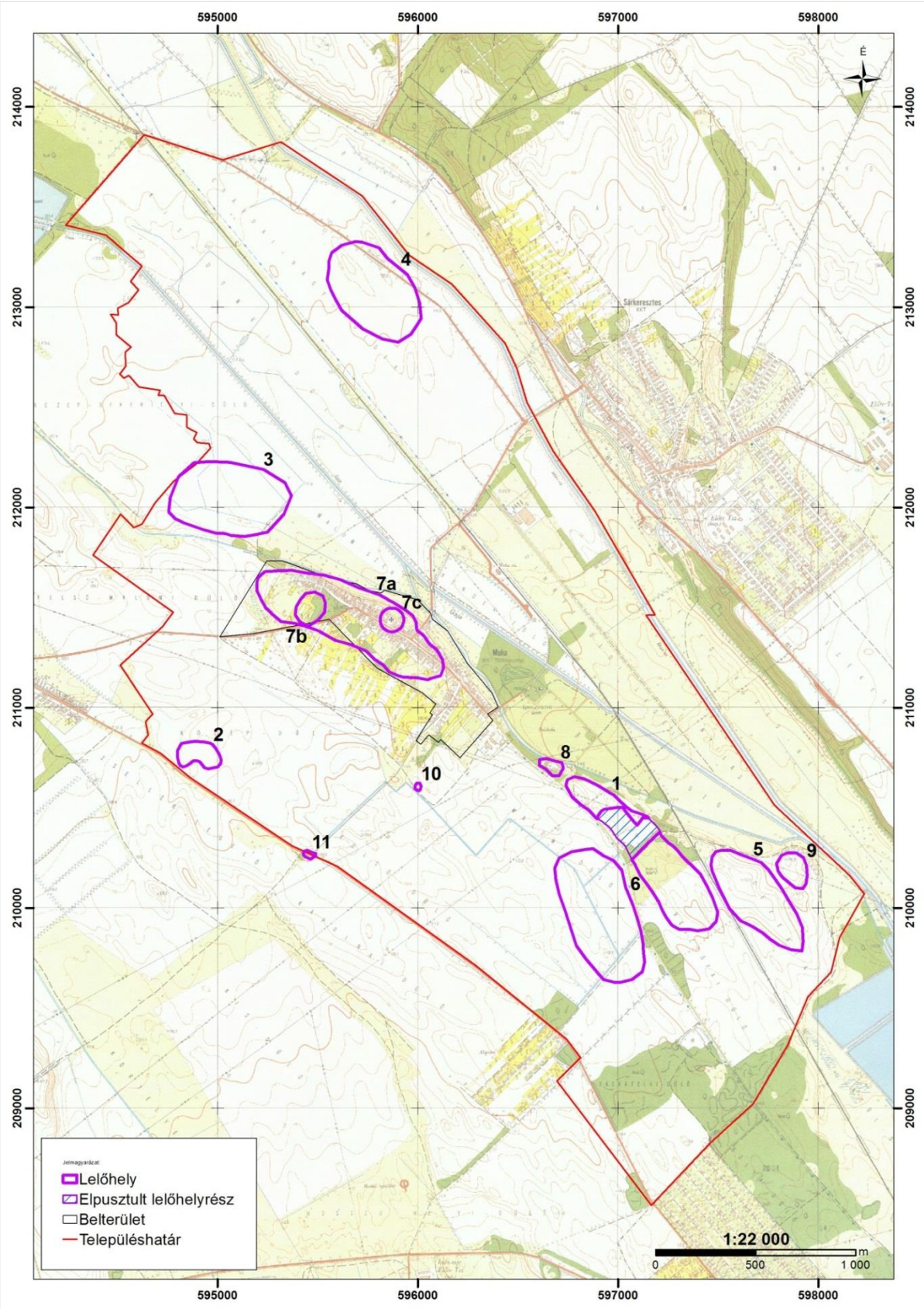

Lelőhelyek Mohán a EOV topográfiai térképlapra vetítve

Kutatástörténeti áttekintés

A település régészeti kutatása viszonylag korai kezdetű, a Fejérmegyei és Székesfejérvár Városi Történelmi s Régészeti Egylet kiadványaként 1883-ban jelenik meg Moha község történelmi vázlata címmel értekezés Dr. Hattyuffy Dezső tollából. Ez a kiadvány lett legfőbb forrása Károly János Fehér vármegye történetírójának monográfiájában (1901) leírtaknak is.

A mohai régészeti lelőhelyek kutatására csak a 20. század második felében került sor, előbb a Homokbányában folyó munkálatok miatt végeztek többszöri leletmentő ásatást a székesfehérvári Szent István Király Múzeum munkatársai: 1961-ben Petres Éva, Kralovánszky Alán, 1967-ben Makkay János, 1975-ben Antoni Judit, 1988-1989-ben Jungbert Béla.

A Homokbányában folyó munkák miatt 1986-ban fokozott védettségű kategóriába sorolták a MRT 5/2. lelőhelyet (jelen tanulmány 1. lh), majd a 28/2005. (XI. 4.) NKÖM rendelet 16. § alapján a védettséget megszűntették: *„A Művelődési Minisztérium 58.905/1986. számú határozatával régészeti jelentőségű védett területté nyilvánított Moha (Fejér megye), külterület 018/1 helyrajzi szám alatt nyilvántartott erdő, valamint a 020/2 helyrajzi szám alatt nyilvántartott szántó, gyep és kivett művelési ágú ingatlanok régészeti védettségét megszüntetem. A területet a bányaművelést megelőzően leletmentő ásatásokkal feltárták, régészeti leletek, illetve jelenségek előkerülése a továbbiakban nem várható, így a régészeti védettség további fenntartása nem indokolt.”* A területen később végzett bejárások alapján a bányagödrön kívüli terület továbbra is régészeti lelőhely, a megsemmisült lelőhelyrészt sávozottan jelöltük a térképlapokon).

Moha – Homokbánya lelőhelyen gyűjtött rézkori kerámia

1988-ban Siklósi Gyula vezetésével szisztematikus terepbejárás történt a településen. Szalai Tamás 2000-ben, majd Szücsi Frigyes 2015-ben járták végig a tervezett M81-es út menti lelőhelyeket, ekkor pontosították néhány mohai lelőhely kiterjedését is (Jelentés adatgyűjtésről, M81 autóút nyomvonalán található lelőhelyek térbeli kiterjedése ügyében, illetve Jelentés a tervezett M81-es autóút nyomvonalának terepbejárásáról 2000).

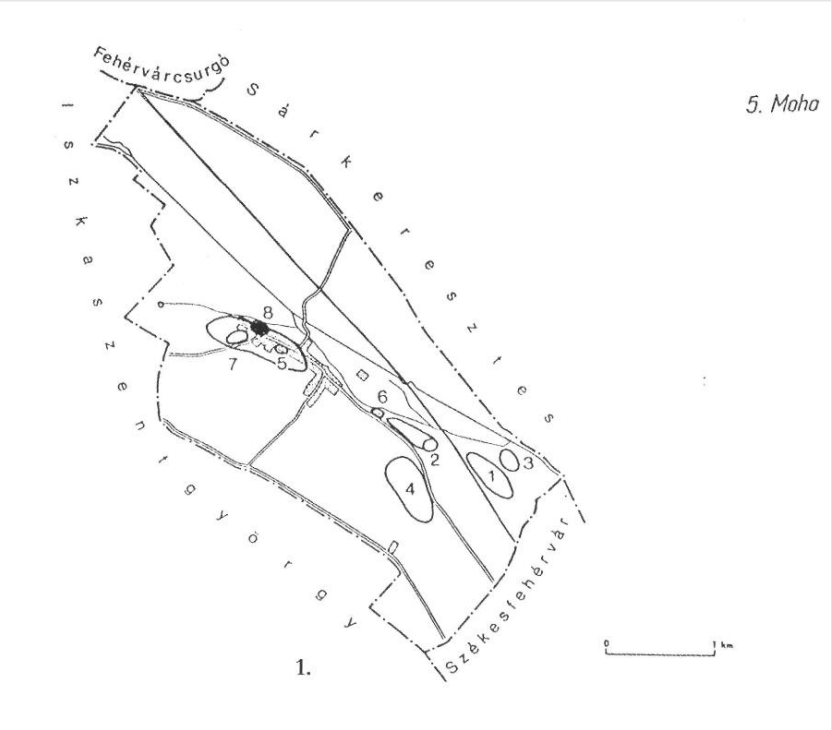

Moha település határában a régészeti topográfiai kutatások során 1988-ban azonosított régészeti lelőhelyek. Forrás: Fancsalszky 2006.

Moha régészeti lelőhelyei – történeti áttekintés

Az első földművelők idejéből a település határából nincs konkrét megtelepedésre adatunk. Terepbejárások alapján az **őskor**ba több lelőhelyet sorol a kutatás, ezek pontosabb korszakokba sorolása azonban a csekély, jellegtelen leletanyag alapján nem lehetséges (Moha 4, 5, 6, 7b és 9. lelőhelyek).

Moha 4. - 2000/6. – 22383. központi azonosítójú lelőhely

Moha 4. - 2000/6. – 22383. központi azonosítójú lelőhelyen gyűjtött őskori leletanyag

A legkorábbi, feltárással hitelesített emlékek a **rézkori bolerázi/badeni kultúrá**hoz sorolhatók (Moha 1. lelőhely). 1989-ben pl. egy lakógödröt, két sírt, négy hulladékgödröt és nagyobb mennyiségű szórványos leletet tártak fel.

A környező települések határában előkerült leletanyagok alapján feltételezhető megtelepedés a **bronzkor és vaskor** szakaszaiban is. A **római kor**ban a Móri-árkon keresztül kereskedelmi út vezetett, ennek nyomán pl. Iszkaszentgyörgyről és Sárkeresztesről is ismertek római kori leletek, terepbejárásból római kori leleteket a kutatók a belterület közelében a 7b. lelőhelyen jelölnek.

A topográfiai kutatások leletanyagának értékelésekor Facsalszky Gábor (2006) két lelőhelyről azonosított **népvándorlás kor**i szórványos kerámiaanyagot.

Moha 7. lh: A falu belterülete és a Malomszer között, a Gaja-pataktól Ny-ra, terepbejárás során került elő két késő **avar kor**i *kerámia* töredék 1991-ben. A falu belterületét nagyrészt felölelő középkori lelőhelyen csak ez a két népvándorlás kori kerámia darab jött elő. Az egyik barna, korongolt, bekarcolt hullámvonalköteg díszítésű válldarab, a másik vörös, kézzel formált, kaviccsal soványított, díszítetlen oldaldarab.

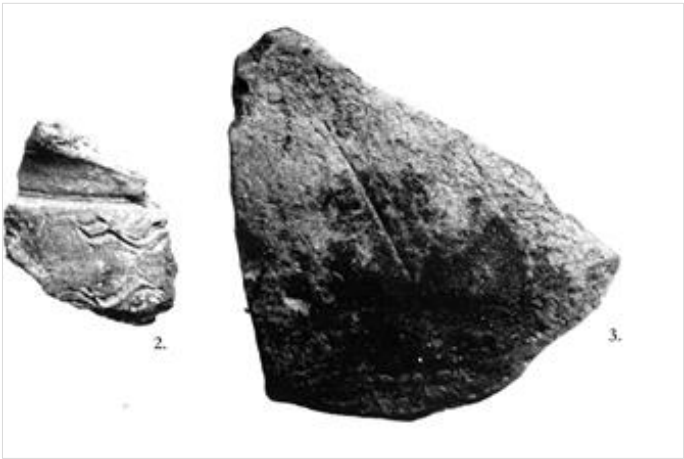

Moha 9. lelőhely - Moha 5/3. lh: A falu határának DK-i részén, a Gaja-patak és a vasút vonala között, a Dezerta K-i részén került elő egy mintegy 100 m átmérőjű középkori lelőhelyen terepbejárás során 1988.

őszén egy késő avar kori kerámia töredék. A vörös, bekarcolt vonal- és függönyív díszítésű vaskos válldarab a 8-9. századra keltezhető.

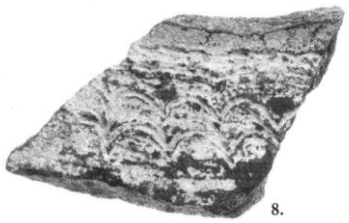

Az Árpádházi királyok alatt, a 10. század után már bizonyítottan lakott település volt Moha. Fehérvár jelentősége Géza fejeledem korabeli alapításától egyre nőtt, segítve a környék fejlődését is. A környező települések első említése 12. századi. A mai Moha határában is több helyen gyűjtöttek Árpád-kori és középkori leletanyagot a kutatók (Moha 2-9. lelőhelyek).

Őskori és középkori edénytöredékek Moha 6 - MRT 5/4.lelőhelyen

A település a középkorban is a mai falu területén lehetett, korábbi temploma is a mai közelében / helyén lehetett, mely középkori előzményéről nincs adatunk, csupán azt tudjuk, hogy paticsfalú temploma volt, mint leírják: „Ref. harasztkerítéses templom. (Oratórium.) A református oratórium a „Pesti Commissio" vizsgálata előtt sárral tapasztott harasztkerítésből készült, csak az előteret (porticus) építették kőből 1742-ben. A harangláb négy faoszlopból állt, melyen kicsi harangocska függött” (Körmendy 1971). Amennyiben feltételezésünk valós, akkor a templom körül középkori temető is előkerülhet.

A középkortól egyre nagyobb gazdasági jelentőséget kapnak a Gaja-patakon létesült malmok is (Moha 8. lelőhely). A település első említése egy 1243-ban kiadott oklevélben található, amely az „egész mohai föld”-et a malomhellyel együtt *Konstantin* székesfehérvári kanonok birtokának tekinti.

Középkori – újkori malomhely és malomépület romja Alsómalom határrészben.

Malomablak és kóróval benőtt, kikövezett malomárok a malom alatt

Ebben az időben az Ugaliak birtoka Moha, majd a Batthyányiak tulajdonába kerül a 15. században. Valószínűsíthető, hogy a késő középkortól több nemesi udvarház is volt a településen, talán egyik az I. Katonai Felmérésen is jelölt a 81-es úttól bevezető úttól délre.

Tekintettel arra, hogy középkori objektumok feltárása mindezidáig nem történt meg, Moháról több adatunk van a bevezetőben és történeti áttekintőben jelölt írásos forrásokból, ezek közé sorolható a savanyúvíz forrás is, mely az oklevelekben Áldókútként szerepel, de nem kizárt, hogy jelentőségét már a korábbi korok embere is felismerte. Ezekre az emlékekre kiemelten figyelni kell a településen megvalósuló földmunkák során.

Moha lélekszám a középkorban – újkorban 100 körül lehetett. 1726-ban 120, de már 1810-ben 360, míg 1848-ban 440 lakosa van Mohának. Legtöbb 1890-ben: 496, 1920-ban: 442, 1929-ben 377-en lakják. (Dunántúli Protestáns Lap – 40. évfolyam – 1929.)

Meggyőződésünk, hogy a régészeti örökség jobb megismerésével, esetleg az épített örökségként is jelentős malomépület és malomárkok helyreállításával a település turisztikai vonzereje is fokozható.

1.C. A VÉDETT MŰEMLÉKI ÉRTÉKEK TELEPÜLÉSI ÉRTÉKTÁRA

1.C.a. A világörökségi, és a világörökségi várományos helyszínek és területek

Moha világörökségi helyszínekkel és területekkel nem rendelkezik.

Moha Világörökségi várományosi helyszínnel nem érintett.

Forrás: 27/2015. (VI. 2.) MvM rendelet a Világörökségi Várományos Helyszínek Jegyzékéről

1.C.b. Az országos építészeti örökség elemei

Műemlékek és műemléki környezetük

A műemléki védettségről a 2001. évi LXIV. törvény rendelkezik az alábbi módon:

> *32. §148 A nyilvántartott műemléki értékeket a miniszter rendeletben nyilvánítja műemlékké, aminek tartalmaznia kell:*
> *a) a védetté nyilvánítás tényét,*
> *b) a védetté nyilvánított műemléki érték meghatározását, a védelem célját,*
> *c) a védelem fajtáját (műemlék, műemléki terület),*
> *d) az egyedileg védett ingatlanra (ingatlanrészre) vonatkozó, elővásárlási joggal kapcsolatos rendelkezést, ha a védetté nyilvánítást megalapozó érték kiemelkedő jelentősége indokolja,*
> *e) a műemléknek kormányrendeletben meghatározott szempontjai szerinti kategóriába sorolását,*
> *f) a műemlék ingatlan (ingatlanrész) és a műemléki terület meghatározását, az azonosításához szükséges helyrajzi adatokkal.*
> *32/A. § A hatóság évente legalább egyszer javaslatot tesz a nyilvántartott műemléki értékek műemlékké nyilvánítására.*
> *32/B. § A műemléki védettség a védett műemléki érték értékleltárba vett, műemléki értéket megalapozó, hiteles alkotórészeire, tartozékaira, valamint beépített berendezési tárgyaira is kiterjed.*
> *33. § Egyes jelentős történeti és kulturális értékű, illetve veszélyeztetett helyzetű műemlékek és műemlékegyüttesek fokozott védelmét biztosítani kell.*
> *34. § A műemléket, valamint indokolt esetben fontosabb megközelítési pontjain a védett területet a hatóság a jellemző adatokat ismertető, „Műemlék" feliratú táblával jelöli meg.*

A Miniszterelnökség Örökségvédelmi Hatósági Főosztály Örökségvédelmi Nyilvántartási Osztálya központi nyilvántartása adatszolgáltatása alapján Moha közigazgatási határain belül:

- 1 db műemléket,
- 1 db műemléki környezetet tartanak nyilván.

Az örökségvédelmi bírságról szóló 191/2001. (X. 18.) Korm. rendelet 1.§ (3) bekezdése az alábbiak szerint rendelkezik:

(3) A műemléket a bírság szempontjából
a) I. kategóriába kell sorolni, ha a műemlék a (2) bekezdésben foglaltak tekintetében eszmei jelentősége és egyedisége révén országos szinten kiemelkedő műemléki jelentőséggel bír vagy jelentős gazdasági-fejlesztési potenciállal is rendelkezik,
b) II. kategóriába kell sorolni, ha a műemlék nem tartozik az I. kategóriába.
(4) A nyilvántartott műemléki érték a III. kategóriába tartozik.

Az Moha területén található műemlék a II. bírság kategóriába tartozik.

6. táblázat Műemlék a nyilvántartás szerint

Törzsszám	Azonosító	Cím	Név	Védelem	Bírság kategória	Védési ügyiratok	Helyrajzi szám	EOV Y koordináta	EOV X koordináta
10144	3691	Temető	Temetőkereszt	Műemlék	II	9.055/1988. OMF	143	595587	211491

7. táblázat Műemléki környezet a nyilvántartás szerint

Törzsszám	Azonosító	Cím	Név	Védelem	Bírság kategória	Védési ügyiratok	Helyrajzi szám
10144	22257		Temetőkereszt ex-lege műemléki környezete	Műemléki környezet			144, 211, 212, 215, 234/1, 234/2, 141/2, 142/1, 142/2, 080, 087, 089, 602, 603/5

A műemlékvédelem sajátos tárgyai

Történeti kertek

A történeti kertekről a 2001. évi LXIV. törvény 36. §-a rendelkezik az alábbi módon:

36. § (1) A történeti kert történeti vagy művészeti értékkel bíró, önállóan vagy más műemléki értékhez kapcsolódóan, illetve a történeti településszerkezet részeként megjelenő kertépítészeti alkotás, zöldfelület vagy park.
(2) A kiemelkedő jelentőségű történeti kert általános védelemben részesíthető, műemlékké nyilvánítható.
(3) A történeti kertet lehetőleg eredeti rendeltetésének megfelelően, teljes eredeti területére kiterjedően kell védelem alá helyezni.
(4) A műemléki védelem alatt álló történeti kert egésze nem számolható fel, annak védett részei nem szüntethetők meg.

Moha területén nem található helyi jelentőségű történeti kert.

Történeti temetkezési helyek

A történeti temetkezési helyekről a 2001. évi LXIV. törvény 37. §-a rendelkezik az alábbi módon:

37. § (1) Védelemben kell részesíteni azokat a történeti temetkezési emlékhelyeket vagy a helyeket (történeti temetőket és temetkezési emlékhelyeket) vagy ezek meghatározott részeit, különösen a sírjeleket, síremlékeket, sírépítményeket, amelyek műemléki értékei a magyar történelem, a vallás, a kultúra és művészet sajátos kifejezői, illetve emlékei.
(2) Műemléki védelemben részesíthető:
a) a temető egész területe;
b) a temető körülhatárolt területrésze;
c) a sírjel, síremlék, sírépítmény;
d) síremlékcsoportok, sírjel, sírépítmény együttesek, vagy azok megjelenése, látványa;

e) a temető egyéb építménye, tartozéka, illetve eleme;
f) temetkezési emlékhely.
(3) Műemléki védelem alatt álló történeti temetkezési hely, illetve azok részei nem szüntethetők meg, valamint e törvény alapján védett sírjel, síremlék, sírépítmény nem bontható el.

A Miniszterelnökség Örökségvédelmi Hatósági Főosztály Örökségvédelmi Nyilvántartási Osztálya adatszolgáltatása Moha területén történeti temetkezési helyekről nem tett említést.

Nemzeti sírkert

A Nemzeti Örökség Intézete honlapja a nemzeti sírkertekről az alábbi tájékoztatást adja:

„A nemzeti sírkert a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság (NEKB) által annak minősített temető, hősi temető, hősi temetési hely, továbbá temetkezési emlékhely, kegyeleti emlékhely, temetési helyek összessége.
A nemzeti sírkert olyan virtuális jellegű, vagyis nem egy konkrét temetőhöz, illetve temetőrészhez (parcella) köthető, hanem Magyarországot lefedő sírkert, amelybe a magyar történelem és kultúra jelentős alakjainak sírjai tartoznak. A nemzeti sírkert része lehet bármely magyarországi sírhely. A védettségről az NEKB dönt, a védetté nyilvánított sírok nem felszámolhatók, felettük a rendelkezési jogot a Nemzeti Örökség Intézete (NÖRI) gyakorolja, így minden védett sírral kapcsolatos kérelmet a NÖRI-hez kell benyújtani.”

Moha területén nemzeti sírkert nem található.

Forrás: http://nori.gov.hu/nemzeti-sirkert/?s=&city=12545&cemetery=0

Történeti táj

A Miniszterelnökség Örökségvédelmi Hatósági Főosztály Örökségvédelmi Nyilvántartási Osztálya adatszolgáltatása Moha területén történeti táj érintettségről nem tett említést.

Műemléki jelentőségű terület

A műemléki jelentőségű területekről a 2001. évi LXIV. törvény 39. §-a rendelkezik az alábbi módon:

39. § (1) Műemléki jelentőségű területként kell védeni a település azon részét, amelynek jellegzetes szerkezete, beépítésének módja, összképe, a tájjal való kapcsolata, terei és utcaképei, építményeinek együttese összefüggő rendszert alkotva történelmi jelentőségű és ezért műemléki védelemre érdemes.

A Miniszterelnökség Örökségvédelmi Hatósági Főosztály Örökségvédelmi Nyilvántartási Osztálya adatszolgáltatása Moha területén műemléki jelentőségű terület érintettségéről nem tett említést.

Emlékhelyek

Történelmi emlékhely

A Nemzeti Örökség Intézete honlapja a történelmi emlékhelyekről az alábbi tájékoztatást adja:

„A történelmi emlékhelyek az emlékezet olyan fontos helyszínei, amelyek nemzeti, felekezeti, regionális vagy kisebbségi szempontból kiemelkedőnek minősülnek. Bár gyakran fontos építészeti alkotások, nem elsősorban műemléki szempontok alapján számítanak jelentősnek, hanem kiemelkedő történelmi szerepük miatt. Lehetőséget nyújtanak arra, hogy a hozzájuk ellátogatók számára megtapasztalhatóvá tegyék a magyar történelem sorsfordító eseményeit, tragédiáit, de dicső pillanatait is. Jelenleg negyvenhat történelmi emlékhely található az országban, amelyek jelentőségét a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság javaslata alapján kormányrendelet ismerte el. Ezek egységes megjelöléséről a Nemzeti Örökség Intézete gondoskodott. A felállított sztélék nem csupán egységesen és könnyen felismerhetővé tették az emlékhelyeket, de tömören azok jelentőségéről is tájékoztatják az érdeklődőket.”

A Nemzeti Örökség Intézetének honlapja Moha területén történelmi emlékhelyet nem tartalmaz.

Nemzeti emlékhely

A Nemzeti Örökség Intézete honlapja a nemzeti emlékhelyekről az alábbi tájékoztatást adja:

> *„A nemzeti emlékhelyek történelmünk legfontosabb helyszínei, az emlékezet egyszerre szimbolikus és valóságos terei. Bár gyakran fontos építészeti alkotások, nem elsősorban műemléki szempontok alapján számítanak jelentősnek, hanem kiemelkedő történelmi szerepük miatt. Lehetőséget nyújtanak arra, hogy a hozzájuk ellátogatók számára megtapasztalhatóvá tegyék a magyar történelem sorsfordító eseményeit, tragédiáit, de dicső pillanatait is. Jelenleg tizennégy nemzeti emlékhely található az országban, amelyek jelentőségét a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság javaslata alapján az Országgyűlés törvénnyel ismerte el. Ezek egységes megjelöléséről a Nemzeti Örökség Intézete gondoskodott. A felállított sztélék nem csupán egységesen és könnyen felismerhetővé tették az emlékhelyeket, de tömören azok jelentőségéről is tájékoztatják az érdeklődőket."*

A Nemzeti Örökség Intézetének honlapja alapján, Moha területén nemzeti emlékhely nem található.

1.C.c. A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyek és a nyilvántartott régészeti lelőhelyek

Az Örökségvédelmi Hatástanulmány régészeti fejezeteit a Miniszterelnökség Örökségvédelmi Hatósági Főosztály Örökségvédelmi Nyilvántartási Osztálya központi nyilvántartása adatszolgáltatására, a történeti forrásokra és az elvégzett terepbejárásra alapoztuk.

A nyilvántartás Moha község közigazgatási határain belül 10 régészeti lelőhelyet és határának közvetlen közelében további 1 lelőhelyet ismerünk. E lelőhelyek közül mind szakmai védelmi besorolású.

Régészeti érdekű területek:

A Kötv 7.§ 14. pontja szerint régészeti érdekű területnek, azaz jelenleg nem tényleges, de lehetséges lelőhelynek minősül *minden olyan terület, ahonnan régészeti emlék és leletek előkerülése várható.* Különös tekintettel az egykori forrásokra, a vízfolyások, erek és folyók árvízmentes partvonulataira, valamint olyan területekre, melyek korábbi időszakokban megtelepedésre alkalmasak voltak.

Régészeti lelőhelyek védelme

A régészeti örökség védelme érdekében ezért minden esetben különös gonddal kell eljárni az építési és művelési ág változási engedélyek kiadásakor, mivel *bármilyen, a föld felszíne alá mélyedő kivitelezési munkával a régészeti örökség elemei pusztulhatnak el*.

A Kötv. törvény és a 496/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról 5. § alapján

(1) A nyilvántartott régészeti lelőhelyen állapotromlással járó tevékenység csak engedéllyel végezhető.

(2) A nyilvántartott régészeti lelőhely állapotromlásának minősül a réteg vagy rétegsor átvágása, a történeti összefüggés megszüntetése, a régészeti leletek eredeti helyükről történő elmozdítása régészeti feltárás nélkül.

(3) A földmunkával járó beruházással el kell kerülni

a) a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyet,

b) a nyilvántartott tájképi jelentőségű régészeti lelőhelyet és

c) az eredeti összefüggéseiben megmaradt, helyben és fizikai állapotromlás nélkül megőrzendő régészeti emléket.

(4) A lelőhely állapotváltozásával járó régészeti feltárás esetén előnyben kell részesíteni az eredeti rétegsort és történeti összefüggést tartalmazó lelőhelyrész megtartását.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítása a 2001. évi LIV. törvény alapján

12. § Az ország kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű nyilvántartott régészeti lelőhelyeit jogszabályban kell védetté nyilvánítani.

13. § (1) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeken nem lehet olyan tevékenységet folytatni, amely a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti.

(2) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyhez védőövezetet lehet kijelölni.

(3) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket kiemelten vagy fokozottan védett régészeti lelőhely kategóriába kell sorolni.

(4) Kiemelten védett az a lelőhely, mely kivételes tudományos jelentőséggel, és nemzetközi vagy országos szempontból kiemelkedő fontossággal bír. Fokozottan védett az a régészeti lelőhely, melynek tudományos jelentősége megállapítható, és egy nagyobb tájegységre nézve kiemelkedő fontossággal bír.

14. § (1) A védetté nyilvánítás előkészítését a Hivatal folytatja le, amely évente legalább egyszer javaslatot tesz a nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítására.

(2) A védelem alá vonni tervezett lelőhelyhez és a lelőhely régészeti védőövezetéhez tartozó ingatlanok tulajdonosait és az egyéb érintett személyeket jogszabályban meghatározott módon értesíteni kell.

A világörökségi, és a világörökségi várományos helyszínek és területek

Moha községben világörökségi, és világörökségi várományos helyszínek és területek nem találhatóak.

A régészeti örökség fenntartható használatának és kezelésének szempontjai

Valamennyi, a régészeti feltárás esetén kívül előkerült régészeti emlék, ill. lelet esetében is törekedni kell a régészeti örökség elemeinek helyszíni megőrzésére. Ha bármilyen tevékenység során váratlan régészeti emlék, illetőleg lelet kerül elő, a felfedező (kivitelező, beruházó) köteles a tevékenységet azonnal abbahagyni, és értesíteni az Székesfehérvári Járási Hivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Hivatalát (cím: 8000 Székesfehérvár, Honvéd u. 8.; email: epitesugy@szekesfehervar.fejer.gov.hu; telefon: +36-22/510-863) és a területileg illetékes múzeumot **(Jelen esetben**: Szent István Király Múzeum Székesfehérvár (cím: 8000 Székesfehérvár, Fő utca 6., email: titkarsag@szikm.hu, telefon: +36-22/315-583, +36-22/329-505).

A lelőhelyek a településszerkezeti terven és a szabályozási tervlapokon feltűntetésre kerülnek. A helyi építési szabályzat hivatkozik a régészeti lelőhelyek által érintett telkek területén történő építésre vonatkozó jogszabályokra.

A Kötv 11.§-a szerint a régészeti lelőhelyek ex lege védettek, de régészeti érdekű területről is a régészeti örökség elemei csak feltárás keretében mozdíthatók el (Kötv 19.§ (1). A földmunkával járó fejlesztésekkel, beruházásokkal, beleértve az ásványi vagyon kitermelését is (a továbbiakban együtt: fejlesztések, beruházások), a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon el kell kerülni. A régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el (Kötv 19.§ 1-2). A régészeti feltárások költségeit általában annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált (Kötv 19.§ 3).

A régészeti feladatellátás hatósági ár alapján végezhető. A hatósági ár képzésének szabályait, módját és mértékét jogszabály határozza meg. A hatósági árra vonatkozó szabályokat évente felül kell vizsgálni (Kötv 19.§ 4).

Régészeti feltárás elvégzésére jogosult

a) a Magyar Nemzeti Múzeum,

b) a Budapesti Történeti Múzeum,

c) a megyei hatókörű városi múzeum,

d) a régészeti gyűjtőkörrel rendelkező területi múzeum,

e) a régészet szakon mesterképzés folytatására jogosult felsőoktatási intézmény,

f) a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete, valamint

g) a jogszabályban kijelölt örökségvédelmi szerv.

A nyilvántartott régészeti lelőhelynek a beruházással kapcsolatos földmunkával érintett részén megelőző régészeti feltárást kell végezni.

A földmunkával járó beruházások előkészítése során előzetes régészeti dokumentáció készíthető, különösen a földterület-kiválasztáshoz és nyomvonal-kijelöléshez. Nem nagyberuházás esetén a beruházó az előzetes régészeti dokumentáció készítésével a feltárásra jogosult intézményt bízhatja meg (Kötv 22.§).

Olyan, beépítésre szánt terület esetében, melyek területén régészeti lelőhely található, a beruházások földmunkával, közműkiépítéssel járhatnak/járnak, ezért szükséges a régészeti örökség érintettségének vizsgálata.

A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyen a hatóság örökségvédelmi engedélye szükséges:

- minden 30 centiméter mélységet meghaladó földmunkához, tereprendezéshez, valamint depó, feltöltés, töltés létesítéséhez
- régészeti emlék megóvási, konzerválási munkálataihoz

A településrendezési terv által közvetlenül nem érintett, de minden földmunkával járó beavatkozást (alapásás, közművesítés stb.) fokozott figyelemmel kell kísérni minden ismert régészeti lelőhelyen és a kijelölt régészeti érdekövezetekben. Ezeken a kialakult használat folytatható, de attól a lelőhely nem károsodhat. Lelet, vagy jelenség előkerülésekor a 2001. évi LXIV. tv. szerint kell eljárni. Moha mai belterülete beépítettsége miatt régészetileg pontosabban nem értékelhető, viszont a településközpontban bármilyen földmunka esetén **régészeti szakfelügyelet javasolt**.

A 496/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet 21. § (1) alapján Nagyberuházással kapcsolatos régészeti feladatellátás esetén a régészeti feltárás elvégzésére vonatkozó általános követelményeket és a megelőző feltárásra vonatkozó szabályokat a 22–29. §-ban foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. A 496/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet 21. § (3) alapján a rendelkezésre álló örökségvédelmi hatástanulmány vagy próbafeltárás nélkül készült előzetes régészeti dokumentáció esetén a hatóság dönt arról, hogy az alkalmas-e az elvégzendő régészeti feladatellátás módjának, valamint idő- és költségvonzatának meghatározására. A hatóság – a 3. § (3) bekezdése szerinti örökségvédelmi szerv (jelenleg Budavári Kft) véleményének kikérésével, ésszerű határidő kitűzésével – előírja a hiányzó munkarészek pótlását vagy új előzetes régészeti dokumentáció elkészítését.

A 496/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet 25. § (1) alapján Nagyberuházást megelőző feltárást a régészeti feladatellátás megyére kiterjedő területi szakaszán a közlekedési infrastruktúra-beruházás kivételével *a)* az akkreditált megyei hatókörű városi múzeum, Budapesten a Budapesti Történeti Múzeum, ha akkreditált végzi. Közlekedési infrastruktúra-beruházás esetén a 26. § (1) *a)* alapján a 3. § (3) bekezdése szerinti örökségvédelmi szerv (2017. januárjától a Budavári Kft) a régészeti előkészítési és koordinációs feladatai körében ellátja a Kötv. 23/G. § (1a) bekezdése szerinti feladatokat.

8. táblázat Nyilvántartott régészeti lelőhelyek

SSz.	Azonosító	Lelőhelyszám	Azonosítatlan	Név	Védelem	Bírság kategória	Védési jogi aktusok	HRSZ	EOV Y koordináta	EOV X koordináta
1	22047, 22571	1		Homokbánya, MRT 5/2. lelőhely	szakmai	II.	58905/1986. MM – fokozottan védett, 28/2005.(XI.4.) NKÖM fokozott védettség törlése	019, 020/1, 020/2, 020/3, 018/1, 018/2, 017	597214	210204
2	22379	2		2000/3.	szakmai			083	594906	210765
3	22381	3		2000/4	szakmai			069/1, 070/1, 092	595057	212042
4	22383	4		2000/6	szakmai			058/4, 057, 058/8, 058/6, 056/11, 058/5, 058/3, 056/10	595779	213078
5	225705	5		MRT 5/1. lelőhely	szakmai			041, 040/3, 040/4, 040/5, 040/6, 039, 038	597694	210048
6	22572	7		MRT 5/4. lelőhely	szakmai			06/7, 1228, 1227, 1226, 1225, 1224, 1223, 1222/2, 1222/1, 1221, 1220, 1219, 1218, 1217, 1207, 1206, 1205, 1204, 1203, 1202, 1201, 1200, 1199, 1149, 09/3, 06/5	596914	209967
7a.	22573	8		MRT 5/5. lelőhely	szakmai			023/2, 087, 089, 1, 100/1, 100/2, 101/1, 101/2, 102/1, 102/2, 103/1, 103/2, 104/1, 104/3, 104/4, 105/1, 105/2, 106, 107, 108/2, 109, 110, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122/1, 122/12, 122/2, 122/3, 122/4, 122/5, 122/6, 122/7, 122/8, 123, 124/1, 124/2, 125/1, 125/2, 130/1, 130/2, 131/1, 131/2, 132/1, 132/2, 138/1, 138/2, 139, 140/1, 140/2, 141/1, 141/2, 142/1, 142/2, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153/1, 153/2, 154/1, 154/2, 155/1, 155/2, 157/1, 157/2, 158, 159, 160, 161, 164, 165, 167/1, 167/2, 171, 172, 173, 174, 175/1, 178, 185/1, 185/2, 19, 191/2, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 2, 20, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 21, 210, 211, 212, 169/1, 162/1, 156/2, 156/1, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 23, 230, 231, 232, 233, 234/1, 234/2, 24, 27, 28, 29, 3, 301, 4, 5, 592, 594, 596, 598, 6/1, 6/2, 600, 602, 603/5, 701/2, 701/3, 703, 704, 705, 706, 707, 708/3, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 720, 721, 722, 8/1, 8/3, 80/11, 80/2, 9, 91/3, 92/1, 93/1, 94/1, 94/2, 95/1, 95/2, 96/1, 96/2, 97/1, 97/2, 98/1, 98/2, 99/1, 99/2, 080	595669	211439
7b.	22575	10		MRT 5/7. lelőhely	szakmai			080, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153/1, 153/2, 154/1, 154/2, 155/1	595463	211495
8	22574	9		MRT 5/6. lelőhely	szakmai			023/2, 017, 022/1	596669	210706
9	21675	11		Dezerta	szakmai			040/4	597875	210192
10	32124	14		Alsó- Malomi- dűlő	szakmai			06/3, 05, 03	596001	210605
11	bejelent és alatt			Határhalom	szakmai					

1.C.d. Nemzeti értékek értéktárának elemei

2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról rendelkezik a települési, tájegységi és megyei értéktárakról az alábbiak szerint:

1. § i) nemzeti érték: a magyarság és a magyarországi államalkotó nemzetiségek tevékenységéhez, termelési kultúrájához, tudásához, hagyományaihoz, a magyar tájhoz és élővilághoz kapcsolódó, nemzetünk történelme, valamint a közelmúlt során felhalmozott és megőrzött minden szellemi és anyagi, természeti, közösségi érték vagy termék, illetve a tájhoz és élővilághoz kapcsolódó materiális vagy immateriális javakat magába foglaló tájérték, amely tanúskodik egy emberi közösség és az adott terület történelmi kapcsolatáról;
h) megyei értéktár: a megye területén fellelhető nemzeti értékek közül a Megyei Értéktár Bizottság által megyei értékké nyilvánított értékek adatait tartalmazó gyűjtemény; ahol e törvény megyei értéktárat említ, az alatt a fővárosi értéktárat is érteni kell;
k) tájegységi értéktár: több szomszédos település, illetve földrajzi, történelmi vagy néprajzi szempontok alapján egységet alkotó tájegység területén fellelhető nemzeti értékek közül az adott Tájegységi Értéktár Bizottság által tájegységi értékké nyilvánított értékek adatait tartalmazó gyűjtemény;
l) települési értéktár: a települési önkormányzat területén fellelhető nemzeti értékek adatait tartalmazó gyűjtemény.

A 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelet a magyar nemzeti értékek és a hungarikumok gondozásáról rendelkezik a települési, tájegységi és megyei értéktárak kategorizálásáról az alábbiak szerint:

1. A nemzeti értékek szakterületenkénti kategóriái
1. § A nemzeti értékek adatait a települési, tájegységi és megyei értéktárakban, az ágazati értéktárban, a külhoni magyarság értéktárában, a Magyar Értéktárban, valamint a Hungarikumok Gyűjteményében a következő, szakterületenkénti kategóriák szerint kell azonosítani és rendszerezni:
a) agrár- és élelmiszergazdaság: az agrárium szellemi termékei és tárgyi javai – beleértve az erdészet, halászat, vadászat és állategészségügy területét –, különösen a mezőgazdasági termékek és az élelmiszerek, a borászat, továbbá az állat- és növényfajták;
b) egészség és életmód: a tudományos és népi megelőzés és gyógyászat, természetgyógyászat szellemi termékei és tárgyi javai, különösen a gyógyszerek, gyógynövények, gyógyhatású készítmények, gyógyvíz- és fürdőkultúra;
c) épített környezet: a környezet tudatos építési munka eredményeként létrehozott, illetve elhatárolt épített (mesterséges) része, amely elsődlegesen az egyéni és közösségi lét feltételeinek megteremtését szolgálja; valamint az embert körülvevő környezet fenntartásához kapcsolódó szellemi termékek;
d) ipari és műszaki megoldások: az ipari termelés – beleértve a kézműipart, kézművességet is – szellemi termékei és tárgyi javai, különösen az egyes technológiák, technikák, berendezés-, gép- és műszergyártás, műszaki eszközökkel végzett személy- és áruszállítás;
e)6 kulturális örökség: a kulturális örökség szellemi és tárgyi javai, különösen az irodalom, a tu7domány, a népművészet és népi kézművesség, néprajz, filmművészet, iparművészet, képzőművészet, táncművészet és zeneművészet; továbbá a védett ingatlan értékei, különösen a nemzeti vagyon körébe tartozó, kiemelkedő értékű műemlékek és régészeti lelőhelyek, nemzeti és történelmi emlékhelyek, világörökségi helyszínek;
f) sport: a fizikai erőnlét és a szellemi teljesítőképesség megtartását, fejlesztését szolgáló, a szabadidő eltöltéseként kötetlenül vagy szervezett formában, illetve versenyszerűen végzett testedzés vagy szellemi sportágban kifejtett tevékenység, különösen a sportolói életművek és csúcsteljesítmények;
g) természeti környezet: az ember természetes környezetének tárgyi javai, különösen a fizikai és biológiai képződmények vagy képződménycsoportok, geológiai és geomorfológiai képződmények, természeti tájak, természeti területek, életközösségek és ökológiai rendszerek; valamint az embert körülvevő környezet fenntartásához kapcsolódó szellemi termékek;
h) turizmus és vendéglátás: a turizmus és a vendéglátás szellemi termékei és tárgyi javai, különösen a turisztikai attrakciók, szolgáltatások, a vendéglátó-ipari termékek, valamint a vendéglátás körébe tartozó étel- és italkészítési eljárások.

Megyei értéktár

2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról az alábbiakról rendelkezik:

> *4. § (1) A megyei önkormányzat megyei értéktárat hozhat létre.*
> *(2)12 A megyei önkormányzat Megyei Értéktár Bizottságot hozhat létre, amely – az e törvény végrehajtására kiadott jogszabályban meghatározottak szerint – szervezi a megye területén azonosított települési és tájegységi értéktárak adatainak összesítését, azonosítja a megye területén fellelhető nemzeti értékeket, dönt a megyei értéktárba bekerülő nemzeti értékekről, létrehozza a megyei értéktárat és nyilvántartás céljából megküldi azt a HB-nek.*
> *(3)13 A megyei önkormányzat a megyei értékek azonosításával, a megyei értéktár létrehozatalával és annak gondozásával, valamint adatainak a Magyar Értéktárba történő megküldésével megbízhat a megye területén működő, nemzeti értékek azonosítását, gondozását végző állami, megyei önkormányzati, egyházi vagy civil szervezetet, közalapítványt, ilyen szervezet által fenntartott intézményt vagy annak szervezeti egységeit (a továbbiakban együtt: megyei szervezet). A megyei szervezet jogai megegyeznek a Megyei Értéktár Bizottság jogaival.*
> *(4)14 A Megyei Értéktár Bizottság létrehozásáról vagy a (3) bekezdés szerinti feladatok ellátásával történő megbízásról a megyei önkormányzat a létrehozást, megbízást követő 30 napon belül tájékoztatja a HB-t.*

A Fejér Megyei Önkormányzat Közgyűlése 2013. július 11-én hozta létre Értéktárát és alakította meg Értéktár Bizottságát, mely azóta a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény 4. §-ában meghatározott feladatait látja el.

Moha község nemzeti értékei közé tartozik, azon belül Kulturális örökségbe a **Tikverőzés** (maszkos, alakoskodó, farsangi szokás)

Forrás: *http://www.mnhsz.com/kiemelt-nemzeti-ertekek*

Települési értéktár

2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról az alábbiakról rendelkezik:

> *3. § (1) A települési önkormányzat települési értéktárat hozhat létre.*
> *(2)8 A települési önkormányzat Települési Értéktár Bizottságot hozhat létre, amely – az e törvény végrehajtására kiadott jogszabályban meghatározottak szerint – azonosítja a településen fellelhető nemzeti értékeket, létrehozza a települési értéktárat és nyilvántartás céljából megküldi azt a Megyei Értéktár Bizottság részére.*
> *(3)9 Több szomszédos települési önkormányzat Tájegységi Értéktár Bizottságot is létrehozhat, amely elkészíti a tájegységi értéktárat és annak adatait megküldi az érintett Megyei Értéktár Bizottságok részére.*
> *(4) A települési önkormányzat a települési, tájegységi értékek azonosításával, a települési, tájegységi értéktár létrehozatalával és annak gondozásával, valamint adatainak az érintett Megyei Értéktár Bizottság részére történő megküldésével megbízhat a település, tájegység területén működő, nemzeti értékek azonosítását, gondozását végző állami, települési önkormányzati, egyházi vagy civil szervezetet, közalapítványt, ilyen szervezet által fenntartott intézményt vagy annak szervezeti egységét, vagy a településfejlesztésben tevékenykedő külső településfejlesztési, vidékfejlesztési szervezetet (a továbbiakban együtt: települési szervezet). A települési szervezet jogai megegyeznek a Települési Értéktár Bizottság, illetve a Tájegységi Értéktár Bizottság jogaival.*
> *(5) A Települési, illetve Tájegységi Értéktár Bizottság létrehozásáról vagy a (4) bekezdés szerinti feladatok ellátásával történő megbízásról az érintett települési önkormányzat vagy önkormányzatok a létrehozást, illetve a megbízást követő 30 napon belül tájékoztatja, illetve tájékoztatják a HB-t és az érintett megyei értéktár bizottságot vagy bizottságokat.*

Moha községben nincs Értéktár Bizottság.

1.D. A HELYI ÉPÍTÉSZETI ÖRÖKSÉG TELEPÜLÉSI ÉRTÉKLELTÁRA

1.D.a. Településszerkezet

Moha szalagtelkes útifalu jellegű település, oldalhatáron álló előkertes beépítéssel.

A Magyar néprajzi lexikon az útifaluról az alábbiakat írja:

> *„Útifalu a szalagtelkes falvak egyik fajtája. Olyan település, amelynek két sor szalagtelke egy átfutó út két oldalán helyezkedik el. A telkek út felőli végén áll a hosszanti telekhatárra épült lakóház, beljebb következik a gazdasági udvar a gazdasági épületekkel. A telek belső vége legtöbbször veteményes vagy gyümölcsöskert. Van olyan útifalu is, amelynek telkei baromudvaros elrendezésűek. A szántóföldek, amelyek eredetileg tagosítatlanok és nyomáskényszer alá tartozók voltak, a belső telektől elszakítva terülnek el a határban. – Az útifalun átfutó utca sok esetben nem országút, hanem csak egy abból kiágazó mellékút vagy zsákutcaszerű bekötőút. Az ilyen falvak népe védelmi szempontból jobb helyzetben volt, mint az országút mellé települt útifaluké. Azokat a falvakat, amelyeket elkerül az országút és amelyeken csak mellékút vagy bekötőút halad keresztül, útféli falunak is nevezi a magyar településtörténeti irodalom. Az útifaluk egy másik sajátossága, hogy telkeiken gyakran több ház is épült egymás végébe, ilyenkor az eredendően családi-nemzetségi megülésű hosszúudvar lassan zsákutcává, közzé alakult. – Az útifaluk eredetileg mind egyutcásak voltak, közülük azonban némelyek az évszázadok alatt több utcássá váltak. Az új utcák lehetnek párhuzamosak a régivel, haladhatnak arra merőlegesen, de lehetnek ferdék és görbék, térszinthez igazodók is.” (Forrás: Magyar néprajzi lexikon, Akadémia Kiadó, Budapest, 1977-1982)*

1.D.b Telekstruktúra és az utcavonal-vezetés

A Fő utcájával párhuzamosan a korábbi kertek helyén egy második utca is elkezdett beépülni, a két utcasort rájuk merőlegesen három kisebb utca köti össze. A mai telekállapotok alapján a telkek mérete változó. A Fő utca mentén a szalagtelek mérete átlagosan 2-3000 m2, az Ifjúság utca mentén leválasztott telkek kisebbek, jellemzően 1000 m2 alattiak. Külterületen az 1-10 ha és a 10-50 ha kiterjedésű telekméretek is gyakoriak, a legnagyobb külterületi telek (Moha északnyugati részén) közel 79 ha méretű. A település déli részén zártkerti ingatlanok találhatók, amelyek mind a külterületi, mind a belterületi telekállománynál kisebb méretű telkeket tartalmaznak.

Moha történeti településmagjának utcavonal-vezetése szabálytalan, azonban a község déli részén megjelenő zártkertekben szabályos.

1.D.c. Utcakép vagy utcakép részlet

Moha a Mezőföld és a Vértes- Velencei- hegyvidék határán fekszik. Kertvárosi jellegű épületei mellett településképének jelentős meghatározói a falusias jellegű lakóépületek, mezőgazdasági épületek.

Az alábbiakban kerültek felsorolásra Moha egyedi, megőrzésre érdemes fasorai.

9. táblázat Moha értékes fasorai

Ssz.	Megnevezés	Cím	HRSZ
1.	Fehér eperfa fasor		1140
2.	Platán fasor		026/1
3.	Vadgesztenye fasor		035/2

1.D.d. Egyéb településkarakter elemek

Egyedi védelem alatt álló épületek

Ssz.	Megnevezés	Cím	HRSZ
1.	Református templom	Fő utca	1

Helyi védelemre javasolt épületek

A településen felmértük azokat az értékes, helyi jelentőséggel bíró épületeket és építményeket, melyek megőrzése és jó állapotban tartása Moha közösségének érdekében áll, és melyek helyi védelem alá helyezése megfontolandó. Az alábbi épületek és építmények bővebb leírása külön dokumentumban, az Értékkataszterben érhető el.

10. táblázat Helyi védelemre javasolt épületek

Ssz.	Megnevezés	Cím	HRSZ
1.	Római Katolikus Egyház Kisboldogasszony kápolna	Fő utca 65.	5
2.	Községháza	Fő utca 26	91/1, 91/3
3.	Közösségi ház épülete	Fő utca 59	8/1
4.	Egészségház	Fő utca 58.	108/2
5.	Vasútállomás és őrház	Vasútállomás utca	
6.	Községi házak	Fő utca 82-84	

Városrész- és dűlőnevek

Moha községén a XIX. századi kataszteri térkép 22 dűlő név szerepel, míg a mai térképeken ebből már csak hármat jelölnek:
- Dinnyeföldi-legelő, Kender-föld és Nyilas.

11. táblázat Moha 1882-es kataszteri térképén szereplő dűlőnevei

Ssz.	Dűlőnevek, földrajzi név
1.	Alsó- malomi- dűlő
2.	Bekerittyi dűlő
3.	Csapás dűlő
4.	Dézserta
5.	Dinnyeföldi- legelő
6.	Felső- malomi- dűlő
7.	Határmente
8.	Hosszúnyilas
9.	Kender- föld
10.	Kertaljai dűlő
11.	Kisbozót
12.	Kisdombi dűlő
13.	Középbekerittyi dűlő
14.	Középbozót
15.	Közép-dűlő
16.	Krumpli dűlő
17.	Külső dűlő
18.	Malomszeri dűlő
19.	Nyilas
20.	Sáskatelki dűlő
21.	Savanyukút dűlő
22.	Vesztőfai dűlő

Moha dűlőnevei Nagy Lajos 1972. évi feldolgozása alapján:
1. Hosszú Réth 1786.;
2. Vizközi dülő 1786.;
3. Beke Réth 1786., Bekerittyi dülő 1864.;
4. Dinnye Réth 1786.;Dinnyemezői dülő (jelenleg legelő) 1864.;
5. Kenderföld 1786.1859.; 6. Sáskatelek 1786. 1857.1864. (legelő);

7. Savanyokuti calcatura XIX. 1., Savanyókut 1857., Savanyukuti dülő (szántó) 1864.
8. Savanyokuti csárda XIX. 1.
9. Canalisra dülő vagy középdülő XIX. 1.
10. Nagy Zuggó XIX. 1.
11. Vesztőfai dülő XIX. 1., 1864.
12. Forrási malomikanális XIX. 1., Canalis 1857., Malomcanalis 1859., Canalisra dülő 1859.
13. Márványhegyi táblán alól XIX. 1., Márványhegy 1859.
14. Czigány föld XIX. 1.
15. Papok dűlője XIX. 1.
16. Pálinkaházi dülő 1857., Pálinkaházi árendás hosszú nyilasok 1859.
17. Keresztesi töltés 1857., 1859.
18. Csőszföld 1857.
19. Nagymalomi molnárrét 1857.
20. Kertékaijai dülő 1857., 1859., 1864.
21. Pajtamelléki dülő 1857., Pajtán alul alájáró 1859.
22. Kenderföld 1857., Kenderföldi dülő 1864.
23. Dinnye mező a kenderföldek és a keresztesi határ közt savanyu kúton alul 1859.
24. Kaszáló nyilasok 1859.
25. Alsó nagy malom 1859.
26. Molnárrét 1859.
27. Zugon aluli hidmelléki rét 1859.
28. Deserta melléki urbári földek 1859., Deserta dülő 1864.
29. Árendás legelőre dülő 1859.
30. Volt birkásföld 1859.
31. Krumpliföldek 1859., Krumpli dülő (most rozsot termel) 1864.
32. Ó-temető 1864.
33. Közép dülő 1864.
34. Külső dülő 1864.
35. Szentgyörgyi útra dülő községi földek 1864.
36. Csapási dülő 1864.
37. Alsó malomi dülő 1864.
38. Kis Bozót (a Gaja vizére dülő legelő) 1864.
39. Közép Bozót 1864.
40. Gaja 1864.
41. Póza folyó 1864.
42. Hosszú nyilasi dülő (legelő) 1864.
43. Czene folyó (Keresztessel határos) 1864.
44. Homoki dülő (szántó) 1864.
45. Kisdomlb dülő 1864.
46. Közép Bekerittyi dülő 1864.
47. Felső malomi dülő (másként Kákosi dülő) 1786., 1864.
48. Malomszeri dülő 1864.

1.D.e. Építményrészlet vagy az alkalmazott anyaghasználat, tömegformálás, homlokzati kialakítás

Moha község Önkormányzat Képviselő-testületének a településkép védelméről szóló 17/2017. (XII. 12.) önkormányzati rendelete jelenleg nem tartalmaz az építményrészletre, alkalmazott anyaghasználatra, tömegformálásra és homlokzati kialakításra vonatkozó külön védettségi kategóriát, a kialakítás lehetőségét azonban fenntartja.

Fenti rendelet 6.§-a az építmények anyaghasználatával kapcsolatosan az alábbi általános követelményeket fogalmazza meg:

14. § 11). Az épületek külső felületére figurális felfestések nem kerülhetnek.
(1) A homlokzatképzésnél nem alkalmazhatók:
a) erős, élénk színű, valamint kontrasztos anyagok, valamint
b) ipari terület és kereskedelmi, szolgáltató terület kivételével, a település kialakult anyaghasználatáról idegen anyagok (különösen műanyag).
(2) A tetőszerkezet héjalásánál nem alkalmazhatók:
a) hullámpala,
b) rozsdásodó bádog, valamint
c) műanyag.
(3) A nyílászáróknál nem alkalmazhatók egymással nem harmonizáló anyagok.
(4) A világításnál nem alkalmazható:
a) gyalogosok, járművezetők szemébe, az épületek ablakai felé irányított fény,
b) égbolt felé irányuló, talajszintbe épített fényvető,
c) egyenetlen, villogó, vibráló, magas intenzitású világítás,
d) a tényleges használat idejéhez nem igazodó kültéri világítás, különösen az éjfél utáni fényerő-csökkentés hiánya, valamint a nem közcélú világítás bekapcsolva tartása.

Mindezeken túl a rendelet további építészeti követelményeket fogalmaz meg a településképi szempontból meghatározó területekkel kapcsolatosan.

Jelenlegi állapotában a község képe aránylag egységes, az egyes utcákon belül nem alakultak ki jelentős különbözőségek, illetve szélsőségek. A lakóépületek megjelenése utcánként egységes, többségében hosszházas beépítés jellemző, különösen a főutcán, általában egyszintes épületekkel.

Színhasználat: Pasztell, világosabb, hagyományos téglavörös és szürke színek.

Tömegformálás: Jellemző a sátor -vagy nyeregtető, illetve ezek csonka kontytetős változata. A házak többsége hagyományos, téglaszínű cseréptetővel rendelkezik, valamint gyakori a szürke palatető is.

Homlokzati kialakítás: vakolt, valamint téglával díszített homlokzatok

1.D.f. Táj- és kertépítészeti alkotás, egyedi tájérték, növényzet

Jogszabályban védett természeti érték

A Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság nyilvántartása alapján Moha közigazgatási területét érinti a szomszédos Székesfehérvár halastavaihoz kapcsolódó lápterület, mely úgynevezett „ex lege”, azaz a természetvédelmi törvény (1996. évi LIII. tv.) erejénél fogva védett természeti értéknek minősül.

Egyedi tájértékek

Az egyedi tájértékekről a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény rendelkezik az alábbi módon:

6. § (3) Egyedi tájértéknek minősül az adott tájra jellemző természeti érték, képződmény és az emberi tevékenységgel létrehozott tájalkotó elem, amelynek természeti, történelmi, kultúrtörténeti, tudományos vagy esztétikai szempontból a társadalom számára jelentősége van.
(4) Az egyedi tájértékek megállapítása és nyilvántartásba vétele a védett természeti területek természetvédelmi kezeléséért felelős szerv (a továbbiakban: igazgatóság) feladata.
(5) A településrendezési terv tartalmazza a tervezési területen található egyedi tájértékek felsorolását.
7. § (1) A történelmileg kialakult természetkímélő hasznosítási módok figyelembevételével biztosítani kell a természeti terület használata és fejlesztése során a táj jellegének, esztétikai, természeti értékeinek, a tájakra jellemző természeti rendszereknek és egyedi tájértékeknek a megóvását.
(2) A táj jellege, a természeti értékek, az egyedi tájértékek és esztétikai adottságok megóvása érdekében:
a) gondoskodni kell az épületek, építmények, nyomvonalas létesítmények, berendezések külterületi elhelyezése során azoknak a természeti értékek, a mesterséges környezet funkcionális és esztétikai összehangolásával történő tájba illesztéséről;

b) gondoskodni kell a használaton kívül helyezett épületek, építmények, nyomvonalas létesítmények, berendezések új funkciójának megállapításáról, illetve ennek hiányában megszüntetésükről, elbontásukról, az érintett területnek a táj jellegéhez igazodó rendezéséről;
c) a település-, a területrendezés és fejlesztés, különösen a területfelhasználás, a telekalakítás, az építés, a használat során kiemelt figyelmet kell fordítani a természeti értékek és rendszerek, a tájképi adottságok és az egyedi tájértékek megőrzésére;
d) művelési ág változtatás, más célú hasznosítás csak a táj jellegének, szerkezetének, a történelmileg kialakult természetkímélő használat által meghatározott adottságoknak és a természeti értékeknek a figyelembevételével lehetséges;
e) biztosítani kell, hogy a gazdálkodással összefüggő épületek, építmények, létesítmények és berendezések elhelyezése, mérete, formája, funkciója és száma alkalmazkodjon a táj jellegéhez;
f) a táj jellegének megfelelően rendezni kell a felszíni tájsebeket;
g) autópályát, valamint a vadon élő állatfajok ismert vonuló útvonalait keresztező vonalas létesítményt úgy kell építeni, hogy a vadon élő állatfajok egyedeinek átjutása – megfelelő térközönként – biztosítva legyen;
h) biztosítani kell a jellegzetes tájképi elemek fennmaradását.

Az egyedi tájértékek típusait és fajtáit az MSZ 20381:2009 sz. Természetvédelem. Egyedi tájértékek kataszterezése c. szabvány határozza meg.
E szabványt kell alkalmazni az egyedi tájértékek országos szintű egységes megállapítása és nyilvántartása során.

12. táblázat Az egyedi tájértékek MSZ 20381:2009 sz. Természetvédelem. Egyedi tájértékek kataszterezése c. szabvány szerinti tipizálása

Főtípus	Típus	Altípus	Fajta
Kultúrtörténeti értékek	Településsel kapcsolatos egyedi tájérték	Mindennapi élettel kapcsolatos építmény, állandó (művészeti) alkotás	pl. utcakép, kúria, lakóház, tájház, kapu
		Birtokjel, határjel	pl. határhalom, határkő, határmezsgye
		Kultikus, szakrális építmény, alkotás, helyszín	pl. templom, kápolna, kálvária, feszület, képesfa, „kaptárkő”
		Temetkezéssel kapcsolatos építmény, művészeti alkotás	pl. temető, sírkő, kopjafa
		Védelemmel kapcsolatos létesítmény	pl. erőd, bástya, városfal, sánc, bunker, tűzvigyázó torony
		Földméréssel kapcsolatos létesítmény	pl. földmérési alapponthoz kapcsolódó létesítmény
		Zöldfelületi létesítmény, objektum	pl. park, vadaspark, kúriakert,” jelesfa”, fasor
	Közlekedéssel, szállítással kapcsolatos egyedi tájérték	Út, útvonal vagy annak részlete	pl. hadi út, zarándokút, csordaút, mélyút, vasút, sikló
		Útvonalakat összekötő létesítmény	pl. híd, alagút, viadukt, komp
		Közlekedéssel, szállítással kapcsolatos építmény, épület, létesítmény	pl. vasútállomás, bakterház, vámház, kikötő
	Termeléssel kapcsolatos egyedi tájérték	Erdő- és vadgazdálkodással kapcsolatos egyedi tájérték	pl. erdészház, csúszda, rakodó, vadászles
		Agrártörténeti egyedi tájérték	pl. majorság, tanya, pincesor, présház, istálló, verem, halastó, művelési szerkezet
		Ipartörténeti egyedi tájérték	pl. műhely, vashámor, huta, szénégető, mészégető, malom
		Bányászattal kapcsolatos egyedi tájérték	pl. külszíni fejtés, horpa, tároló, rakodó
		Vízhasználattal, vízgazdálkodással kapcsolatos egyedi tájérték	pl. zsilip, gát, víztorony, forrásfoglalás, tóka

Főtípus	Típus	Altípus	Fajta
	Egyéb emberi tevékenységhez, eseményhez kapcsolódó egyedi tájértékek	Történelmi vagy kulturális eseménnyel, illetve jelentős személlyel kapcsolatos egyedi tájértékek	pl. csatahely
		Turizmushoz, természetjáráshoz kapcsolódó egyedi tájértékek	pl. turistaház, kilátótorony
		Vendéglátáshoz kapcsolódó egyedi tájérték	pl. csárda, fogadó
Természeti egyedi tájértékek	Földtudományi egyedi tájértékek	Geológiai egyedi tájértékek	pl. mélységi magmás kőzet feltárása, előfordulása, gyűrődés feltárása, előfordulása
		Geomorfológiai egyedi tájértékek	pl. vulkáni eredetű domborzati forma, gyűrt domborzati forma
		Talajtani egyedi tájértékek	pl. talajszelvény, talajmintázat
		Víztani egyedi tájértékek	pl. forrás (kivéve, ha ex lege védett természeti érték
	Biológiai egyedi tájértékek	Növényegyed, növénycsoport	pl. erdőrészlet, erdőmaradvány, erdőszegély, fa, jellegfa, mezsgye
		Élőhely	pl. mocsarak, mocsárrétek, homoki gyepek, löszgyepek, üde lomboserdők, fenyőerdők
		Állatok tartózkodására szolgáló hely	pl. fészek, fészektelep, táplálkozóhely
Tájképi egyedi tájértékek		Kilátópont egyedi vagy jellegzetes látványképpel	pl. kilátópont, „látókő”
		Vonalas jellegű kilátóhely egyedi vagy jellegzetes látványképpel	pl. panorámaút

Moha területét több fent felsorolt egyedi tájérték típus érinti. Fontos megemlíteni a híres Ágnes forrást.

A TÉKA *(http://tajertektar.hu/hu/)* adatbázisa szerint Mohán az alábbi, tájértéknek jelölt képződmények/létesítmények vannak (6 db):

13. táblázat TÉKA adatbázisban fellelhető tájértékek Mohán

Ssz.	Megnevezés	Típus
1.	Kempelen- féle kert	Történeti kert
2.	Régészeti lelőhely	Régészeti lelőhely
3.	Fábián- Dietrich kereszt	Feszület
4.	Gémes kút	Gémeskút
5.	Emlékmű, szobor, egyedülálló oszlop	Szobor
6.	Nagy kereszt	Síremlék

1.D.g. Szobor, képzőművészeti alkotás

Moha területén az alábbi emlékművek, obeliszkek, síremlékek és feszületek kerültek felmérésre. Részletes leírásuk külön dokumentumban, az Értékkataszterben található.

14. táblázat Moha területén található emlékművek, obeliszkek, síremlékek és feszületek

Ssz.	Megnevezés	Típus	Cím	HRSZ
1.	II. világháborús emlékmű	emlékmű	Fő utca	1
2.	Obeliszk a Vörös hadsereg elhunyt hőseinek emlékére	obeliszk	Fő utca	234/1
3.	Temetői feszület	feszület	Temető	143-144
4.	Temetői kripták	sírbolt	Temető	143-144
5.	Régi síremlékek, sírkövek	síremlék, sírkő	Temető	143-144

Forrás: Moha TAK

2. A RENDEZÉS SORÁN TERVEZETT VÁLTOZÁSOK HATÁSELEMZÉSE

2.A. A TELEPÜLÉSI ÉRTÉKELTÁRBAN SZEREPLŐ ELEMEK VONATKOZÁSÁBAN RELEVÁNS RÖVID- ÉS KÖZÉPTÁVON TERVEZETT VÁLTOZÁSOK ISMERTETÉSE

Jelen Örökségvédelmi Hatástanulmány Moha Község Településfejlesztési Koncepciója 2018-2035. című dokumentumban rögzített jövőképet, és ennek elérésére kitűzött célrendszeri elemeket tekintette tervezett változásoknak.

A kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 496/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet 12. mellékletében szereplő tartalom éppen ezért kiegészül a Koncepció jövőképi, valamint célfa elemeinek bemutatásával.

Jövőkép:

Moha község a nagyváros közelségében fekvő csendes, falusias hangulatot árasztó kistelepülés.

Moha céljai (Stratégiai célok / tematikus célok / tematikus részcélok)

1. Gazdasági helyzet stabilitásának megőrzése
   - 1.1. Mezőgazdasági alapok erősítése
     - 1.1.1.Termény-diverzifikáció
     - 1.1.2.Helyi feldolgozási lánc beindítása
   - 1.2. Logisztikai bázis megteremtése
     - 1.2.1.Vasút, főút helyzetének kiaknázása
     - 1.2.2.Befektető felkutatása
   - 1.3. Gazdaság-erősítés
     - 1.3.1.Mohai Ágnes pozíciójának erősítése
     - 1.3.2.Helyi márkanév megteremtése
2. Kedvező társadalmi folyamatok továbbvitele
   - 2.1. Lakosság növekedésével való számolás
     - 2.1.1.Alapellátás mindenkori lakosságszámnak való megfeleltetése
     - 2.1.2.Fiatalok beköltözésének preferálása
   - 2.2. Szociális ellátás erősítése
     - 2.2.1.Gyermekjólét biztosítása
     - 2.2.2.Idősellátás fejlesztése
   - 2.3. Helyi közösség erősítése
     - 2.3.1.Lakossági aktivitás erősítése
     - 2.3.2.Találkozási pontok, közösségi terek létrehozása
3. Rendezett épített környezetet eredményező lépések megtétele
   - 3.1. Lakóterületek, átalakuló területek fejlesztése
     - 3.1.1.Fejlesztési területek infrastruktúra-fejlesztése

3.1.2.Közterület-rendezés

3.2. Kis léptékű turisztikai fejlesztések

3.2.1.Csatlakozás a térségi kerékpárút-hálózathoz

3.2.2.Helyi természetvédelmi adottságok kiaknázása

3.3. Klímatudatos elvek érvényesítése

3.3.1.Megújuló energia alkalmazási és előállítási körének bővítése

3.3.2.Önkormányzati intézmények példaadása

4. Tájpotenciál megtartása, erősítése

4.1. Tájhasználati arányok optimalizálása

4.1.1.Mezőgazdasági- és erdőterületek összehangolása

4.1.2.Fejlesztési területek megtartása, nagytávú javaslatok megtétele

4.2. Táji adottságok hosszú távú védelme

4.2.1.Talaj védelmének biztosítása

4.2.2.Felszíni és felszín alatti vizek védelme

4.3. Természet- és környezetvédelem pozíciójának erősítése

4.3.1.Tájértékek feltárása, védelme, népszerűsítése

4.3.2.Szemléletformálás, természetvédelmi oktatás-nevelés meghonosítása

2.A.a. Településhálózati és tájhasználati változás

Az Országgyűlés Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepcióról szóló 1/2014. (I. 3.) OGY határozata szerint a Székesfehérvár körüli agglomerálódó térséghez tartozik.

Fejér Megye Közgyűlésének Fejér Megye Területfejlesztési Koncepciójáról szóló 43/2014. (IV. 24.) számú önkormányzati határozat térképi melléklete alapján Moha község Székesfehérvár vonzáskörzetébe és a Budapesti agglomeráció vonzáskörzetébe is beletartozik.

Az Országos Területrendezési Terv rögzítette Moha község térségi területfelhasználási kategóriáit. Területét mezőgazdasági térség jellemzi teljes egészében. A települési térség a településen nincs területileg lehatárolva, csak mint 1000 ha alatti települési térség került jelölésre.

Az OTrT hatályos és törvénytervezeti állapotát megnézve a legjelentősebb változást egy tervezett főúti elem levétele jelenti, továbbá a települési térség és az erdőgazdálkodási térség valós kiterjedésének megfelelően került feltüntetésre. A közlekedési folyosó levétele az érintett régészeti elemek számára pozitív változásként jelentkezik.

Moha község helye az Ország Szerkezei Tervében

Forrás: Hatályos OTrT

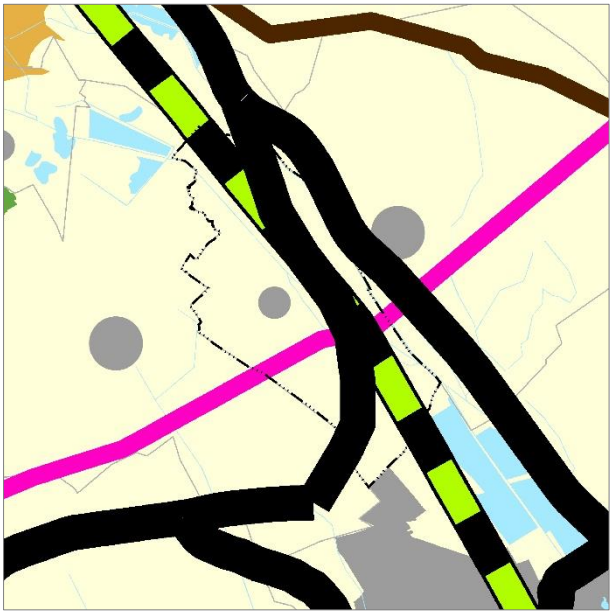

Forrás: OTrT tervezet – 2017.

2.A.b. Településszerkezeti, területhasználati és beépítettségi változás

A Koncepció – tervműfajánál fogva – településszerkezeti, terület-felhasználási, illetve beépítettségi változásokat közvetlenül nem eredményez. Elindít azonban egy folyamatot, amelyik végül elvezet ezeknek a tényezőknek a megváltozásához.

A Megalapozó vizsgálat térképi melléklete területileg is bemutatja azokat a részeket, ahol az adatszolgáltatás alapján korlátozások állnak fenn. Az egyes településrészek lehatárolása, beazonosítása ugyancsak része a vizsgálati anyagnak.

2.A.c. Infrastrukturális változás

Közlekedési infrastruktúra

Moha község közlekedési kapcsolatai a település léptékének megfelelőnek tekinthetők. A tervezett fejlesztések elsősorban a gazdasági jövőkép erősítését szolgálják, a meglévő közlekedési hálózatra építenek. A „Vasút, főút helyzetének kiaknázása”, a „Fejlesztési területek infrastruktúra-fejlesztése”, a „Közterület-rendezés”, a „Csatlakozás a térségi kerékpárút-hálózathoz” címmel jelölt tematikus célok szerepe a község gazdasági pozíciójának erősítése mellett a meglévő közlekedési infrastruktúra célzottabb, tudatosabb kihasználására is irányul.

Közmű infrastruktúra

A Nemzeti Fejlesztés 2030 című dokumentum jelentős teret szentel a klímaváltozás hatásainak felmérésére és a felkészülési teendők számbavételére. Ezzel megerősíti az Európai Unió Tanácsának Magyar Elnöksége periódusa alatt született Klímabarát városok – Kézikönyv az európai városok klímaváltozással kapcsolatos feladatairól és lehetőségeiről című kiadvány megállapításait.

Közmű-fejlesztés szempontjából kiemelt figyelmet kap a felszíni vízrendezés, a víztakarékosság, a megújuló energiák használatának növelése és az energia-hatékonyság. Utóbbi a lakosság körében egyre nagyobb teret nyer, az Önkormányzat célja az ezekkel kapcsolatos példaadás.

Mindezek mellett a gazdasági területek infrastruktúra-fejlesztése, valamint a közműolló zárása, mint jövőképet szolgáló cél van megnevezve.

Intézményi infrastruktúra

Moha község intézményi ellátottsága léptékének és földrajzi helyzetének megfelelően épít a szomszédos településekre, ezáltal településen belül a legfontosabb, alapellátáshoz kapcsolódó intézmények érhetőek el. A község célja ezen intézmények mindenkori lakossági igényeknek megfelelő fejlesztése. Az idősgondozás és a gyermekjóléti szolgáltatások fejlesztése nevesített tematikus cél.

2.A.d. Műemléki értékek felmérése esetén a középtávon tervezett, a települési értékleltárban szerepeltetett létesítmények megjelenését érintő beavatkozások megnevezése és rövid ismertetése

A települési értékleltárban szerepeltetett létesítmények megjelenését a koncepció alapján közvetlen beavatkozások nem fogják érinteni. A létesítmények környezetét, ezáltal magukat az értékleltárban feltüntetett létesítményeket közvetve érintő beavatkozások közül a „Közterület-rendezés” tematikus cél érinti, mely elsősorban a felszíni vízelvezetés fejlesztését, a közterületek küllemének rendezését takarja.

2.B. A VÁLTOZÁSOK HATÁSAI

A település kulturális öröksége sérülékeny, meg nem újuló erőforrás, amelynek minden egyes eleme feltétlenül megóvandó, ezért azok elhelyezkedését, védelmét a vonatkozó Koncepció prioritásként kezeli.

Az örökséget ért károk mértéke eltérő. Már az arculati megjelenést beárnyékoló kisebb károk is elrontják a település összképet. Amennyiben ehhez szerkezeti károk is társulnak, úgy az építmények hasznosíthatósága kerül veszélybe. A legutolsó lépcsőfoknál, azaz az örökségi elemek megsemmisülésénél egy kapu bezárul mögöttünk, amin soha többé nem tudunk visszamenni. Az ellentételezés ebben az esetben lehetetlen. Örülhetünk a felmérési dokumentáció meglétének, ismerhetjük az adatokból kinyerhető információt. A későbbi korok új technológiával megerősített vizsgálati módszereit azonban már nem tudjuk alkalmazni, sok, ma még nem ismert tényt örökre homályban tartva.

A kárenyhítés helyett a hangsúlyt a megelőzésre, a megtartásra kell áthelyezni. Az örökségi elemek jó karban tartása az elsődleges, a kárenyhítés lehetőségeinek kutatását, csak előbbi alkalmazhatatlansága esetére tartogassuk.

Régészeti lelőhelyeket érintő fejlesztések esetén mindenképp szükséges a terület előzetes feltárása, hogy az ott található régészeti információk ne vesszenek el. Itt a kárenyhítést a megelőző feltárás jelentheti.

2.B.a. Hatások a régészeti örökségre

A régészeti emlékek statikus és dinamikus tényezők együttesének tekinthetők. A földben várják megtalálásukat. Nem mozdulnak, nem változnak, mégis azzal, hogy felszínre kerülnek hirtelen ugrással átírnak addig szilárdnak hitt történelmi tényeket. Azzal, hogy megismertük őket, történelmi tudásunkat gyarapították. Megtartásuk fontos, elpusztulásukkal csökken az ismeretek tárháza. Fontos a feltárás maradéktalan szakszerűsége, részletes dokumentálása. Kedvező a helyben való bemutathatóság, kerülendő a fennmaradást veszélyeztető minden lépés.

A Koncepció erősíti az értékalapú magatartást. Előtérbe helyezi a kulturális örökség megbecsülését, amely az identitás alapja. Céljai között szerepel a tájértékek feltárása és védelme, a települési imázs egyik elemének a helyi márkanévnek a megteremtése. Ezen célok pedig az értékvédelem erősítését szolgálják.

A település határából megismert régészeti lelőhelyek feltárhatóságának lehetősége a meglévő területhasználat mellett biztosított.

2.B.b. Hatások a történeti településre, település- és tájszerkezetre

A Koncepció a kontinuitás mellett a kedvező irányú változásokra helyezi a hangsúlyt. Moha község csendes, falusias hangulatot árasztó kistelepülés, mely élhető és fenntartható életteret biztosít. Emellett hangsúlyt kap a gazdasági helyzet megerősítése, a társadalmi folyamatok irányítása, serkentése, a művi környezet fejlesztése, valamint a védett természeti értékek, a táj megismerése és megismertetése.

Az elmúlt évszázadokban a táj jelentős átalakításokon ment keresztül, ezek színtere azonban elsősorban a község külterülete. A földterületek művelésbe vétele önmagában jelentős átalakulásokat vitt végbe, a legdrasztikusabb hatással azonban a XX. század második fele volt. Ekkor a korábbi kisebb intenzitású, kisparcellás birtokszerkezetet felváltotta a nagyüzemi mezőgazdaság és a nagytáblás szántóföldi művelés. Ennek nyomán a fás szárú növényzet jelentősen visszaszorult a község területén, számos területen a megmaradt erdők átalakultak és ültetvényerdőkké váltak, megindult a talaj erőteljes igénybevétele. A település a korábbi, természeti rendszereket felhasználó, azokkal harmonizáló élete, működése megváltozott, kizsákmányolóvá vált, növekedése elszakadt a természetes dinamikától, mely számos konfliktust okozott. A Koncepció célja ezen konfliktusok feloldása.

A Koncepció a fenntarthatóság elvét hangsúlyosan kezeli. Tudja, hogy a fejlődés nem a túlhasználat szinonimája, az élhető, szerethető település kialakítása a legfontosabb. A gazdasági szereplők látótere a környezettudatos szemlélet felé fordul, üzleti hasznot látva a klímatudatos magatartásban. A zöldfelületi fejlesztésre helyezett hangsúlyok, a környezetbarát közlekedés fejlesztése, a környezetterhelés csökkentése a beköltözőket, befektetőket vonzó környezet kialakítása felé tett lépésként fogható fel. Az energiahatékonyság a megújuló energiahasználat előtérbe helyezésével párhuzamosan jövőbe mutató stratégia, amely az életminőség javulását eredményezi. A kilátásba helyezett, zöldfelületi rendszert érintő fejlesztések fokozzák a lakókörnyezet élhetőségét, vonzó alternatívát nyújtva a letelepedéshez.

A Koncepcióban vázolt jövőkép megvalósulása esetén a településkép jelentős, pozitív irányú módosulásokon megy keresztül. Ennek a változásnak mind a területi, mind a vonalas tényezői hangsúllyal bírnak.

A Koncepció a védett karakterjegyű területeken túl gondot fordít a település egészének arculatára, az alulhasznosított területek fejlesztésbe való bevonására. A település ugyanis több mint alkotóelemeinek egyszerű összegzése, valami új keletkezik a részek egymásra hatásából. Ám az elv visszafelé is igaz. Ha a részeket erősítjük, ezek hatása nem egyszerűen összegződik, hanem hatványozódva, magasabb szintű végeredményre vezet.

2.B.c. Hatások a települési értékleltárban szereplő műemléki értékekre

Moha község művi elemeinek az elmúlt századok során számos történelmi katasztrófát kellett átvészelniük. A település művi értékei kijelölik az egykori történeti struktúrát, egyedei arculatot. Ezen épületek megérdemlik a megbecsülést, helyreállítást, a védelem fenntartását. Noha a községnek csak egyetlen műemléki értéke van, mely a temetői kereszt, indokolt az alábbiakban a Moha község Településképi rendeletében szereplő történeti települési területről összefoglalóan értekezni.

Védelemmel az épületeket nem szabad egy múltbeli szerepre kárhoztatni. A valamikori létező, de mára adott esetben irrelevánssá vált funkciójuk ismerete mellett meg kell találni számukra a mai és a jövőbeni szerepüket is. Nem hasznosulhat valamennyi múzeumként, az a kedvező, ha integrálódnak a település életébe, a településszerkezeti helyzetüknek megfelelő funkciót betöltve. Nem szabad megijedni a múltban betöltött szerepkör és a ma neki szánt funkció jelentős eltérésétől. Ha élettel nem töltjük meg az értékeket, pusztulásuk elkerülhetetlenné válik.

A Koncepció a településkép javítását, a közterületek fejlesztését, örökségi elemek megőrzését, magát a községről kialakított kép árnyalását felvette céljai közé, melyek mellett szerepel még az intézményi infrastruktúra fenntartható fejlesztése is. Ezek a célok mind összeköthetők az értéket képviselő ingatlanok hasznosításával, élettel való megtöltésével.

Magyarország Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepciója Fejér megyére – több más irány mellett – nevesíti a termőföld és az ivóvízkincs védelmét, az integrált turisztikai fejlesztéseket. Az örökség fenntarthatóságának gazdasági esélyét a rögzített irányokhoz való kapcsolódás, hasznosításuk támogatott keretekhez kötése jelenti.

A település terjeszkedése, kapcsolatainak bővülése a környezetterhelés növekedése irányába mutat, melyek hatással vannak az épített örökség műszaki állapotára. Élhetünk azonban olyan eszközökkel, amely e folyamatot mérsékelheti, sőt megállíthatja.

A környezetterhelés tényezői közül a zaj és rezgés döntően közlekedési eredetű. A közlekedési eredetű zaj- és rezgésterhelés környezetbarát közlekedési módok infrastruktúrájának kiépítésével, a gazdasági eredetű a legjobb technológiára törekvéssel mérsékelhető.

A környezetterhelés másik tényezője a levegőszennyezés. Ez technológiai fejlesztésekkel, a porterhelést megkötő burkolatokkal, illetve zöldfelületi kialakítással ellensúlyozható.

A harmadik tényező a vízvédelem kérdése. A víztakarékosság, a vizek helyben tarása, a szennyezett víz tisztításának hatásfok-növelése, illetve a közművesítés kiépítettségének növelése mind a vízvédelem

érdekeit szolgálja, egyben a felszíni vízelvezetés révén a művi értékek műszaki védelmét is. Mindezek mellett a helyes mezőgazdasági gyakorlat alkalmazása ugyancsak hozzájárul a talaj- és talajvízterhelés csökkentéséhez.

Az épített örökség műszaki állapotára mindhárom tényező kihat. Az épületek állagromlása, illetve a rezgés, a levegőszennyezés és az agresszív vizek jelenléte között egyenes arányosság mutatható ki.

A Koncepció jövőképe az életminőség javítását, a vonzó települési környezet kialakítását, valamint a környezetterhelés csökkentését egyaránt bevette céljai közé. Mindezek az örökség műszaki állapotát kedvező irányba befolyásolják.

3. ÉRTÉKVÉDELMI TERV

3.A. AZ ÉRTÉKLELTÁRBAN SZEREPELTETETT ÉRTÉKEK MEGŐRZÉSÉT BIZTOSÍTÓ SZEMPONTOK ÉS KÖVETELMÉNYEK

A régészeti örökség felmérését a Miniszterelnökség Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárság adatbázisa, a Szent István Király Múzeum régészeti adattára, a régészeti leltárkönyvek áttekintése, és a múzeum éves kutatási jelentései alapján állítottuk össze. Az értékek meghatározása, a fenti adatforrások használata miatt, a tudományosan megalapozott rangsorolást követi.

A műemléki értékek adatai a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) 71.§ (1) bekezdése szerinti központi, közhiteles nyilvántartásnak minősülnek tekintettel arra, hogy azokat a 496/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet 3.§ (1) bekezdés c) pontjában nevesített hatóság szolgáltatta.

A helyi művi értékek beazonosításánál a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet helyi védelemről szóló 23/A-23/D §-ok előírásait követtük.

Helyi védelmi javaslattal azonban nem élünk, tekintettel a településkép védelméről szóló LXXIV. törvény előírására, amely a helyi védelem elrendelését az önkormányzatok településképi rendeletéhez utalta.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek és műemlékek védelmét jogszabályok biztosítják. A helyi értékek fennmaradását az Értékleltárba történő felvételük, illetve településképi rendeletben történő védelem alá helyezésük segítheti elő.

3.B. ÖNKORMÁNYZATI FELADATOK

A Településfejlesztési koncepció kidolgozását követően sor kerül a Településrendezési eszközök felülvizsgálatára. Ennek keretében születnek majd javaslatok értékeket is érintő szabályozási elemekre, illetve övezeti előírásokra.

Az adatszolgáltatásként kapott poligonok feltüntetésre kerülnek a szabályozási tervlapokon.

A helyi művi értékek elhelyezkedése a településképi rendelet rajzi mellékleteiben kap helyet. A településképi rendelet keretében nagyobb szabadságfokot kap a képviselő-testület a feltárt értékek azonnali levédésére, továbbá szabályozásuk szükség szerinti aktualizálására. Megállapítható tehát, hogy nem a helyi építési szabályzat megalkotásával válnak védetté. Ugyanakkor a Szabályozási tervlapon tájékoztató elemként ábrázolásra kerülnek.

A régészeti lelőhelyek, valamint a műemlékek szabályozásáról a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény gondoskodik.

A helyi értékek védelmével kapcsolatos részletes szabályozásra a településképi rendelet keretében születnek javaslatok.

A helyi identitás erősítését, a művi értékek megőrzését kiemelten említő Koncepció prioritásai között szerepel a művi értékvédelem.

Az értékvédelemre irányuló tevékenységek között az alábbiak szerepelnek ütemezésük sorrendjében:

- Helyi művi értékek beazonosítása
- Helyi művi érték-megőrzés támogatási formáinak számbavétele
- Védelmi intézkedések kidolgozása
- Településképi rendelet módosítása/felülvizsgálata